

Interview

IN GESPREK MET

Tweede Kamerlid Martin Bosma
over progressief Nederland

Wetenschap

BURGERSCHAPSVORMING

Omstreden democratie

Lesmateriaal

M&P-BORDSPEL

Maatschappijleer havo/vwo

Achtergrond

CONCEPT-CONTEXT

Dé benadering bestaat niet

Themanummer

LESMATERIAAL

**DONOR
WISE**

Maatschappijleer / -wetenschappen

DonorWise informeert uw leerlingen over het Nederlandse donorregistratiesysteem. Vervolgens discussiëren zij over de voor- en nadelen van dit systeem. DonorWise is eenvoudig in te passen in uw reguliere lessen en sluit aan op de actualiteit.

Onderbouw
Module 3, 4 en 5

Bovenbouw
Module 6, 7 en 8

profiel-/sector-
werkstuk

toestemmingssysteem

donorregister

donorformulier

DonorWise.nl: Digitale module over orgaandonatie voor vmbo, havo en vwo

BEROEPSDEFORMATIE

Eindelijk vakantie, klonk het in juli in menig schoolgebouw. De laatste schoolweken werden gebruikt voor het maken van studiewijzers en materiaal voor de eerste lessen. Zo ging de docent - vrij van dagelijkse werkzaamheden - de lange en warme zomer in. Tijdens de vakantie moet je je werk *helemaal* loslaten, luidt een van de adviezen. Geen mailtjes checken, geen

lessen voorbereiden, gewoon uitrusten. Wij, docenten maatschappijleer, putten nogal eens uit de actualiteit om onze lessen - afhankelijk van het onderwerp - op te vrolijken of er meer diepgang in aan te brengen. Zomerverlof of niet, we ontkomen niet aan ons vakgebied. In vergelijking met de zomer van vorig jaar, die in het teken stond van de MH17-ramp en de opkomst van IS, was het dit jaar weer ouderwets komkommertijd. Althans, voor de vakantieganger die zich hooguit druk maakte om de vermeende wespemplaag of boze terrasprinsesjes. Gebeurde er dan helemaal niets in de wereld? Meer dan genoeg, en dat weten docenten maatschappijleer als geen

ander. U gaat mij toch niet vertellen dat u tijdens uw welverdiende vakantie geen enkel moment dacht 'dat kan ik voor mijn lessen gebruiken'? Misschien was u in Londen tijdens de metrostaking of in de Verenigde Staten waar Donald Trump helemaal losging. Of lag u gewoon op het strand en zag allerlei typetjes voorbijkomen (bijvoorbeeld de 'reizende Hollander'). Misschien liet u zich in Nederland door *Zomergasten* verrassen met allerlei leswaardige fragmenten. Kortom, ook in de zomervakantie een overvloed aan lesmateriaal! Toch willen we u met deze special na weken van 'nietsdoen' een flitsende start van het nieuwe schooljaar bezorgen.

IVO PERTIJS

hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	10 LEREN DOOR VARIËREN	20 SOCIALE MEDIA	28 RECENSIES
4 TWEDE KAMERLID BOSMA: PROGRESSIEVE IDEALEN SCHULDIG	12 LESSEN OVER ACTUALITEIT	21 WERKVLOER	30 NVLM
7 MOTIE	14 DIO	22 MOBIELTJES IN DE KLAS	31 AANGENAAM
8 BURGERSCHAPSVORMING	16 LESMATERIAAL BORDSPEL	24 PILOT MAW	
	19 DIGITAAL LEREN	26 CONCEPT-CONTEXT-BENADERING	

04

08

12

22

24

Martin Bosma (foto: Jeroen van der Meyde)

INTERVIEW MET TWEEDE KAMERLID MARTIN BOSMA (PVV)

'SCHULD EN SCHAAMTE IN HET PROGRESSIEVE DENKEN'

Vier en een half jaar werkte Martin Bosma aan *Minderheid in eigen land*. Het boek gaat over het geweld van het ANC tegen opposenten, maar leest als een aanklacht tegen alles wat Bosma 'progressief Nederland' noemt. Volgens het PVV-Kamerlid bevat zijn boek een waarschuwing. 'Wat gebeurt er als we een islamitische meerderheid krijgen?'

IVO PERTIJS

Het is een komen en gaan van Kamerleden in het Statenlokaal. 'Ideaal', noemt Martin Bosma de coffeecorner in de Statenpassage. Hij is niet de enige PVV'er die hier zijn gasten ontvangt. De PVV-vleugel elders in het Tweede Kamergebouw is om veiligheidsredenen verboden terrein voor buitenstaanders. In het Statenlokaal maakt Bosma een praatje met het personeel, blikt met fractiegenote Fleur Agema kort terug op het nieuws en groet bekende en minder bekende gasten. De joviale reacties in het Statenlokaal staan in schril contrast met het uitblijven van reacties op Bosma's nieuwste boek. Nog altijd wacht het Kamerlid op een inhoudelijke reactie van collega's van andere fracties. 'Ik ben woordvoerder Ontwikkelingshulp. Daarom heb ik het boek geschreven. Maar ook vanuit die hoek kwam er geen geluid', vertelt de PVV'er. De reacties van buiten het parlement noemt hij ronduit teleurstellend. Bosma: 'Veel mensen hebben een blinde haat tegen de PVV en zijn dus niet bereid om het boek te lezen. Op de website van *Trouw* schrijven allerlei mensen boze stukken. Mijn boek lezen ze niet, want ze weten het allemaal wel. Ze halen er dingen uit die niet kloppen, gaan daarmee aan de gang en roepen: "Zie je wel, de PVV!". Niemand van progressief Nederland, niemand van de anti-apartheidsstrijd en niemand die geld voor het ANC inzamelde wil een reactie op het boek schrijven, terwijl mijn beschuldigingen nogal hard zijn. Ik schrijf dat zij hebben meegewerkt aan genocide.'

Via Jeroen Pauw liet oud-minister Jan Pronk (PvdA) weten dat hij feitelijk niet zoveel tegen uw boek had in te brengen.

'Ik vond zijn reactie *mind boggling*. De bevrijdingsbewegingen waren destijds heilig. Wij subsidieerden dat allemaal. Het was niet echt mogelijk om daar kritiek op te hebben. Veel mensen waren vóór bevrijdend geweld, terwijl die bewegingen genocide pleegden. Nu zegt Pronk "Die Bosma heeft gelijk". Dat vind ik nogal wat. Het was een kwart eeuw de heilige oorlog van links Nederland. Nu zegt hij: "Foutje, bedankt".'

U zegt dat de progressieven niet reageren, maar komen er wel reacties vanuit de andere kant?

'Iets meer, maar zij hebben gemakkelijk praten. Het is immers een aanklacht tegen al die mensen die achter het ANC aanliepen. Als je terugleest wat *de Volkskrant* en *Trouw* destijds over het ANC schreven... dat is weerzinwekkend. Ik vind dat die mensen verwijt treft. Het is leuk om idealistisch te zijn, maar door jouw idealisme komt er een partij aan de macht die heel Zuid-Afrika sloopt. Idealisme maakt enorm blind. Alle feitjes worden gebracht zodat ze in het stramien passen. Dat zagen we zowel bij de steun aan Zuid-Afrika als bij de steun van de CPN aan de Sovjet-Unie. Over allerlei misstanden in de Sovjet-Unie werd gezegd dat dit niet *kon* kloppen, dat het een verval-sing moest zijn, of dat het wel klopt maar het wel moest om een betere wereld te creëren. Idealisme leidt tot sektarisch denken of tot het ontkennen van de realiteit. Als mensen in autobanden worden

gepropt die vervolgens in brand worden gestoken, zoals dat in Zuid-Afrika gebeurde, dan heten het excessen.'

Noemt u zichzelf een idealist?

'Zeker, zonder idealen red je het niet als PVV'er. De druk is enorm, qua veiligheid en qua vijandigheid. Dan moet je sterk in je schoenen staan.'

Als mensen het over het ANC hebben, dan verwijzen ze vaak naar Nelson Mandela. U maakt in uw boek onderscheid tussen Mandela en het ANC.

'Mandela had zijn hart wel op de goede plaats. Hij was redelijk oprecht met zijn pleidooi voor verzoening. Hij heeft ook rare dingen gedaan, zoals de opdracht die hij gaf om op een menigte demonstrerende Zoeloes te schieten. Zo'n heilige is hij niet. Doordat hij heilig is verklaard durven mensen de waarheid niet te vertellen. Dat mediabeeld kan niet worden genuanceerd. Er wordt altijd gesproken over de erfenis van Mandela, maar als 80 procent van de scholen onder het jarenlange bewind van het ANC disfunctioneel is, dan is dat niet iets waar je trots op kunt zijn. Zuid-Afrika dreigt een *failed state* te worden. Er is niets verbeterd.'

Verschijnt uw boek op een juist moment?

'De afgelopen weken en zelfs dagen is Zuid-Afrika in sneltreinvaart aan het instorten. Als je ziet hoe ze met Bashir omgingen... Het ANC wil nu zelfs uit het Internationaal Strafhof stappen. Hoe haal je het in je hoofd?! De zusterpartij van de PvdA zegt: "Bekijk het met je internationaal recht". Er wordt steeds meer

'Alles wat blank Zuid-Afrika deed was per definitie fout en alles wat zwart deed goed'.
President F.W. de Klerk op campagne in Soweto, 1994 (foto: Paul Weinberg)

bekend over de moorden op Afrikaners. Als ik het boek tien jaar geleden had geschreven, dan zou ik door de publieke opinie worden vernietigd. Tien jaar geleden werd er nog geld opgehaald voor het ANC, nu niet meer. Men distantieert zich hiervan.'

Toch zegt u zojuist dat de PvdA nog steeds een zusterpartij van het ANC is.

'Ik vind het nogal ironisch. De PvdA maakt een enorm nummer van onze contacten met Le Pen. Dat was het grote bewijs dat wij allemaal niet deugden. Zelf zijn ze zusterpartij van een club die er 114 rassenwetten op nahoudt. Het meest racistische land ooit in de geschiedenis van de mensheid; dat is totaal bizar als je zegt zo tegen racisme te zijn.'

In uw boek schrijft u dat Nederlandse media veel te eenzijdig over Zuid-Afrika

berichten. Is dat tegenwoordig anders?

'Er heerste een tunnelvisie en een enorme angst om daarvan af te wijken. Alles wat blank Zuid-Afrika deed was per definitie fout en alles wat zwart deed goed. Je kon niets op die zwart-witdichotomie afdingen. Als je er maar een beetje verandering in wilde brengen, dan was je verdacht. Anthea Jeffery, die ik ook citeer, zegt dat de *twenty to one rule* in de journalistiek gehanteerd werd. Dat hield in dat als je iets negatiefs over het ANC wilde schrijven, dan kon je daar één regel aan wijden, maar daar moesten wel twintig regels aan voorafgaan waarin stond hoe slecht de regering van Zuid-Afrika wel niet was. Dat zie je nog steeds. Hoeveel columnisten durven iets negatiefs over de islam te zeggen? Dat durven ze vaak pas nadat ze schrijven hoe slecht en doortrap Wilders is en dat ze niets met hem te maken willen hebben.'

Welke verklaring heeft u daarvoor?

'Ik denk dat groepsdwang nu weer een grote rol speelt. Als je op een redactie zit en zegt dat de islam niet deugt en Wilders een punt heeft, dan is dat niet goed voor je carrière. Als je freelancer bent, verdampt het aantal opdrachten dat je krijgt op raadselachtige wijze. Het grappige is dat je nu ziet dat de groepstunelvisie het destijds bij het verkeerde eind had. Nu is de consensus dat de islam een godsdienst is met een paar rotte appels en dat het allemaal wel goed komt. Als de consensus er wéér naast zit - en die zit er weer naast - dan loopt het slecht af met Nederland.'

U legt de schuld hiervoor bij de progressieve idealen...

'Er is sprake van een schuldcomplex: schuld en schaamte. Dit zit met name in het progressieve denken. We moeten ons schamen dat we in het Westen wonen, dat we rijk zijn, omdat we geld van anderen hebben afgepakt, dat we het goed hebben. Het kolonialisme is erger dan duizend Nazi-Duitslanden bij elkaar. Zo denken we. Maar wie hebben de universiteiten gesticht, de spoorwegen aangelegd, de wetboeken geschreven en de rechters opgeleid? Dat was het kolonialisme. Het is niet allemaal koek en ei geweest, maar Zuid-Afrika zonder kolonialisme was ook niet echt een feestje. Hele volkeren werden uitgemoord. Ik begrijp niets van deze schaamte. Afrikaners worden alle jaren afgebeeld als *rednecks* en achterlijke mensen die twee hersencellen hebben. Je zult er nooit enige nuance in aantreffen. We schamen ons ervoor dat we die mensen hebben achtergelaten. Kreten als *racisme* en *extremerechts* werken verlamdend. Als je je alleen voor zwarten inzet, word je dan ook verweten dat je een racist bent?'

Welke rol zouden docenten maatschappijleer in deze discussie moeten spelen?

'Wijlen Hans Jansen zei altijd dat mensen links zijn geworden door het vak maatschappijleer. Dat is een verhaal dat ik vaker hoor. Ik denk dat daar wel een kern van waarheid in zit. Ik weet niet of docenten bereid zijn om een breed verhaal neer te zetten. Ik vind dat ze de plicht hebben om over het hele politieke spectrum te vertellen en niet alleen hoe geweldig progressief Nederland is. Docenten mogen ook weleens over serieuze islamkritiek vertellen en niet alleen hoe slecht en doortrap al die islamcritici allemaal zijn. Het is leuk om aan je klas te vragen wat er gebeurt als we in Nederland een islamitische meerderheid hebben? Worden we daar beter van? Hebben we

dan meer gezelligheid? Mijn antwoord is "nee".

Hoe zouden docenten maatschappijleer dan volgens u les moeten geven na bijvoorbeeld de aanslag op Charlie Hebdo?

'Een docent zou moeten vertellen wat de kernwaarden van de islam zijn, dat de islam niet tolerant is en een imperialistische ideologie vormt. De islam is op de eerste plaats een politieke ideologie die de sharia in probeert te voeren. Dat is een wereldlijk wetsstelsel. De docent moet vertellen dat de islam oproept tot het doden van andersdenkenden en de verovering van de hele wereld als doel heeft. Het is niet zo gek dat IS mensen onthoofd. Zij volgt het voorbeeld van de profeet Mohammed. Volgens de islam is Mohammed de perfecte mens. IS voert strijd tegen de duisternis en de pre-islamitische onwetendheid. Ik ken genoeg voorbeelden van PVV'ers die hun baan in het onderwijs zijn kwijtgeraakt of docenten die hebben moeten ondertekenen dat ze geen PVV-propaganda gaan bedrijven. Als je lekker bij GroenLinks zit, dan overkomt je dat niet. Dan ben je *mainstream* en zit je veilig. Als je bij de PVV zit dan val je buiten de consensus en dan heb je in het onderwijs een heel groot probleem. Dat is zeer eenzijdig, links georiënteerd.'

In dit blad gaven meerdere politici aan dat het gebruik van de begrippen links en rechts passé is.

'De tegenstelling wordt alleen maar sterker! Deze tegenstelling is altijd aanwezig, maar de onderwerpen veranderen. In de jaren zeventig en tachtig ging het over kernwapens, kernenergie en Zuid-Afrika. Nu gaat het over massamigratie, identitaire zaken, de houding ten opzichte van de Europese Unie en het klimaatgedoe, al neemt dat laatste alweer af.'

U beklagt zich over de linkse Nederlandse media. Werkt het Amerikaanse model beter?

'Absoluut. Daarom vind ik de staatsomroep zo verkeerd. Met subsidies maken zij linkse en progressieve programma's. Neem het EO-programma waarin autochtonen als racisten worden neergezet. Er komt een programma waarin Boomsma jongeren die tot de islam zijn bekeerd weer met hun ouders samen laat komen. Dat is de publieke omroep. Het zou geweldig zijn als er ook een *Fox News* in Nederland kwam. Als mensen kunnen kiezen, zoals in de Verenigde Staten, dan kiezen ze voor programma's zonder al die linkse vooroordelen.' ♦

Foto: Tweede Kamer

TUNAHAN KUZU
(FRACTIEVOORZITTER GROEP-KUZU/ÖZTÜRK)

MOTIE

DISCRIMINATIE IS TE GENEZEN!

Toen ik mij jaren geleden voor de politiek ging interesseren, was de spanning in de maatschappij om te snijden. De aanslag op de Twin Towers in New York liet diepe wonden na en ik zag dat de verhoudingen tussen mensen in Nederland steeds harder werden. Mensen kwamen steeds verder van elkaar af te staan. Ik vond dit een heel slechte zaak en dat heeft me dan ook gemotiveerd om de politiek in te gaan.

In de politiek heb ik altijd geprobeerd om bruggen te slaan tussen verschillende groepen die we in Nederland hebben en het beseft te kweken dat we allemaal Nederlandse staatsburgers zijn - ongeacht afkomst, ongeacht geloof. Ik zie tot mijn grote spijt alleen dat grote groepen Nederlanders er nog steeds niet helemaal bij horen in Nederland. Een van de grootste problemen die we op dit gebied hebben is arbeidsmarktdiscriminatie. Nederland staat qua arbeidsmarktdiscriminatie zelfs op de tweede plaats in Europa. Dit kan echt niet!

Veel mensen krijgen in Nederland geen baan omdat ze een bepaalde afkomst, leeftijd, sekse of geaardheid hebben. Dit moet stoppen. Veel talenten in Nederland worden zo niet benut. Veel mensen wordt zo veel pijn gedaan en veel mensen blijven zo aan de zijlijn staan. Discriminatie kan echter worden voorkomen door mensen te leren dat discrimineren verkeerd en onrechtvaardig is. Dit doet de overheid ook bij mensen die met te veel drank op achter het stuur zijn gaan zitten. Daarom hebben wij van DENK de volgende motie voorgesteld.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat uit een Eurostat rapport van maart 2015 blijkt dat Nederland na Zweden de hoogste arbeidsmarktdiscriminatie in Europa heeft;

constaterende dat arbeidsmarktdiscriminatie fundamenteel onrechtvaardig is en het toekomstpotentieel van mensen beperkt en soms zelfs verwoest;

verzoekt de regering onderzoek te doen naar een Educatieve Maatregel Discriminatie (vergelijkbaar met de reeds bestaande Educatieve Maatregel Alcohol);

en gaat over tot de orde van de dag. ♦

OMSTREDEN DEMOCRATIE

Om de democratie te behouden moeten we haar op de volgende generaties overdragen, maar net zo min als democratie onomstreden is, is burgerschapsvorming dat ooit geweest. In Nederland is sinds de Tweede Wereldoorlog steeds strijd gevoerd over wie, wat over democratie ging vertellen en aan welke mensen. Wat de een als emancipatie ziet, ziet de ander als indoctrinatie.

In die strijd werd het vak maatschappijleer bijna vervalmen.

WIM DE JONG

In de jaren vijftig organiseerden Nederlandse gemeenten als Utrecht en Nijmegen een bijeenkomst voor jongeren die de kiesgerechtigde leeftijd hadden bereikt, een zogeheten *burgerdag*. Op deze met *pomp and circumstance* aangeklede bijeenkomsten met hoogwaardigheidsbekleders uit de hele stad werden de jongeren in een toespraak hun rechten en plichten als democratisch burger voorgehouden. De zaak werd opgeluisterd door een concert, een dansavond of een filmvertoning. Deze harmonische sfeer doet vermoeden dat iedereen blij was met deze burgerdagen. Dat was niet het geval. Velen schrokken terug voor een nadrukkelijke rol van de overheid in het overbrengen van de democratische waarden. Kwam dat niet neer op propaganda? Het bij de plechtigheden uitgereikte boekje van de Vereniging Nederlandse Gemeenten, *Burgerschap en burgerzin*, geschreven door de toekomstige VARA-bestuurder Jan-Willem Rengelink, kreeg zowel uit christelijke als humanistische hoek kritiek omdat het de democratie voorstelde als ofwel te socialistisch ofwel te christelijk.

NEUTRAAL

Nederland had een democratie opgebouwd waarin aan pluriformiteit werd gehecht en een nationaal verhaal over democratie wantrouwig werd bekeken. Zoals de Nederlandse politiek sinds 1917 een evenredig kiesstelsel kent, zo werden conflicten tussen groepen die zich als *volksdeel* organiseerden evenredig opgelost. Zo ontstond een verkaveld landschap, dat die groepen steeds meer als democratisch zagen. Dit betekende wel dat de openbare ruimte, met name het openbaar onderwijs, neutraal moest zijn. In een land van overgevoelige minderheden waren hierover voortdurend incidenten. In 1909 waren christelijke ouders woedend toen socialistische schoolmeesters bij de geboorte van prinses Juliana weigerden Oranjelieder te zingen en klaagden in 1935 juist sociaaldemocraten dat leraren aan de landbouwschool hun partijprogramma negatief voorstelden. Het begrip *culture war* was zonder meer van toepassing op de Nederlandse samenleving: groepen maakten elkaar constant voor onverdraagzaam uit. Er waren slepende kwesties rond de vraag of katholieken processies boven de rivieren mochten houden of dat ongelovigen hun doden mochten cremieren in plaats van begraven.

VERHAAL

De overgevoeligheid voor beïnvloeding door andere groepen verklaart dat het lang duurde voor Nederland aan democratische vorming van haar burgers begon. Tijdens de wederopbouw was er grote angst voor staatspedagogiek. Dat werd met totalitaire systemen geassocieerd. Want welk verhaal moest worden verteld? Democratie blijkt niet iets vaststaands te zijn, maar een begrip waar altijd strijd over is. Wie politiek onderwijs ging geven, zou expliciet moeten maken wat hij of zij onder democratie verstaat.

Mensen als Rengelink wilden graag een nationaal verhaal over democratie vertellen. Een van de oudste Nederlandse wetten was volgens hem 'wie niet meedijkt in nood verbeurt zijn erf'. Democratie ging over saamhorigheid en constructieve participatie van burgers. Ook internationaal moest men gezamenlijk de schouders eronder zetten. Dit botste op bepaalde punten met het verhaal van democratie als groepsdiversiteit, waar confessionelen, maar ook bijvoorbeeld communisten en vrijzinnige linkse groepen aan hechtten. Achter het harmonische beeld van Rengelink vermoedden ze een betuttelende vinger die burgers een bepaalde kant op wees. Het verhaal van saamhorigheid kon worden gebruikt om mensen dwingend in te schakelen voor de wederopbouw, of om ze het recht op hun eigen invulling van democratie te ontzeggen. Veel gelovigen vonden dat gehoorzaamheid aan de kerk hen nog niet onmondig maakte. De protestantse historicus Carel Gerretson vatte snedig het pluralistische standpunt samen: 'Vrijheid is dingen mogen doen die andere mensen dom en onmondig vinden'.

VERNIEUWING

Onderwijsvernieuwers waren veelal meer geporteerd voor democratie als een ethiek van saamhorigheid en respect. Van daaruit kwam de gedachte op van het vak maatschappijleer dat mensen moest inleiden in een complexe en internationaal verbonden maatschappij. In 1962 voerde minister Jo Cals de Mammoetwet in, de grootste onderwijsvernieuwing in de Nederlandse geschiedenis. Onderdeel daarvan was het vak maatschappijleer. Cals hoopte dat er een impuls voor de vernieuwing van het onderwijs als geheel van uit zou gaan. Toen de Mammoetwet in 1969 daadwerkelijk werd ingevoerd was er een andere maatschappij ontstaan. Met de burgerdagen was het gedaan. Allerlei vormen van antiautoritair protest kwamen

op: piratenzenders, zoals Radio Veronica, anarchistisch protest in de vorm van provo en demonstraties tegen de Vietnamoorlog. Daaruit kwamen twee nieuwe opvattingen over democratie tevoorschijn. Allereerst een opvatting waarin democratie ging over bevrijding van het individu, dat ruimte moest krijgen om zich te ontplooien, los van welk dwingend verband dan ook. Om dit te bereiken moest de samenleving worden omgekeerd en autoritaire structuren worden afgebroken. Vrijheid van meningsuiting was belangrijker dan economische gelijkheid. Een tweede opvatting was radicaler. Werkelijke democratie was pas bereikt wanneer iedereen medezeggenschap had over alles wat hem of haar aanging en een radicaal egalitaire samenleving was ontstaan. Individuele bevrijding stond in dienst van maatschappijverandering - niet omgekeerd. Maatschappijverandering kon niet zonder bewustwording. 'Politieke vorming' werd een *hot item*. Allerlei actiegroepen en bewegingen, zoals de 'Kritiese Leraren' in het middelbaar onderwijs, engageerden zich hiermee. De Kritiese Leraren gaven in 1970 het *Rode Boekje voor Scholieren* uit, dat tot revolutie in de school opriep: scholieren moesten zelf bepalen wat ze zouden leren, wanneer en waar. Het boekje lichtte ze daarnaast in over drugs en communes.

VOORS EN TEGENS

De Kritiese Leraren hadden impact op de discussies over het nieuwe vak maatschappijleer. Tijdens de jaren zeventig ontstond een strijd tussen historici, politicologen en sociologen over wie het vak mocht claimen. Dit zorgde ervoor dat tot de jaren tachtig de bevoegdheidsregeling volkomen onduidelijk

bleef. Pas gaandeweg kwam er een lerarenopleiding. Achter deze strubbelingen zat de vraag of maatschappijleer echt over politiek mocht gaan en hoe concreet dan. Linkse docenten wilden politiek conflict en maatschappijverandering centraal stellen. Ze vonden dat het vak leerlingen bewust moest maken van onrecht, veraf en dichtbij. Ze kregen al snel kritiek van leraren die vonden dat goed onderwijs over politiek en maatschappij pluralistisch moest zijn. De Stichting Burgerschapskunde, die veel materiaal voor maatschappijleer maakte, gaf bijvoorbeeld boekjes over *Politiek Veelstromenland* uit. Ze vonden dat men altijd de voors en tegens (bijvoorbeeld van de Vietnamoorlog) moest laten zien. De linkse maatschappijleergoeroe Willem Langeveld riep boos uit dat je dan net zo goed de voors en tegens van concentratiekampen kon laten zien.

POLARISATIE

Maatschappijleer kwam zo terecht in een nieuwe *culture war* in de gepolariseerde jaren zeventig. Partijen als VVD en DS70 zagen in allerlei fenomenen, zoals radicaal marxistisch vormingstheater, pogingen tot indoctrinatie van de bevolking. Ze vreesden dat het onderwijs voor socialistische maatschappijverandering zou worden ingezet. Kop van Jut was PvdA-minister Jos van Kemenade, die een *middenschool* wilde invoeren om de selectie van kinderen langer uit te kunnen stellen. De aloude angst voor *staatspedagogiek* stak weer de kop op. Om die reden kon Van Kemenade de vastgelopen discussie over de invulling van maatschappijleer niet vlot trekken. De commissie die een leerplan voor het vak moest opstellen was sinds 1969 volkomen verdeeld geraakt tussen de radicalen, pluralisten en onderwijsmensen die democratie vooral zagen als een ethiek van internationale verbroedering en ontwapening. Met een paar uurtjes maatschappijleer in de week kwam er bovendien weinig van de door Cals gedroomde onderwijsvernieuwing terecht. Gaandeweg kwam er bovendien steeds meer kritiek op de radicale progressieven, die van onverdraagzaamheid werden beticht. Was het wel democratisch als je zo weinig ruimte liet voor andere geluiden als van sommige van de Kritiese Leraren? Hun vorm van maatschappijverandering leek links maar was ook wel erg dwingend, vonden steeds meer progressieve mensen. Het elan van het project om 'meer mensen mondig te maken' liep zo aan het einde van de jaren zeventig op zijn einde.

INBEDDING

Uit de strijd rondom maatschappijleer en de discussies over burgerschapsvorming in de jaren vijftig, blijkt dat de invulling van *democratie* altijd omstreden is. Juist in de jaren zeventig waren maatschappijleertheoretici zich daar sterk van bewust. Ze wilden de schijnbare vanzelfsprekendheid van de politieke orde ter discussie stellen en leerlingen ervan bewust maken dat die altijd door hun toedoen kan worden veranderd. Maatschappijleer bleef nog een paar decennia marginaal, maar heeft na de eeuwwisseling toch een inbedding in het curriculum gekregen. Dat valt samen met een tijd waarin de overheid meer dan ooit probeert om door burgerschapsvorming de samenleving te sturen. Zowel de conservatieve allergie tegen *staatspedagogiek*, als de *kritiese* bevraging van het dominante verhaal over democratie, kunnen we wat dat betreft ook nu nog goed gebruiken. ♦

Wim de Jong is politiek-historicus en filosoof. In september 2014 promoveerde hij aan de Radboud Universiteit in Nijmegen op zijn dissertatie Van wie is de burger? Omstreden democratie in Nederland, 1945-1985. Hij werkt aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en de Radboud Universiteit.

LEREN DOOR VARIËREN

De klas rond af voor het schoolexamen en in plaats van een aantal saaie herhaallessen probeer ik met variatie meer retentie te bewerkstelligen. Kim Z., die duidelijk geen zin in placemats heeft ('Dat duurt zo lang') krijgt een deel van de klas mee en creëert zo een nukkige sfeer. Ik ben het gezeur zat en beslis dat ik hen de ideeën achter de *learning pyramid* laat zien. Het resultaat is verbluffend. Docenten hebben doelen en ideeën met deze activerende methoden, maar wat denken leerlingen er zelf van?

DOUWE VAN DOMSELAAR

Even terug naar Kim en haar groepje. Ik besluit niet op haar klaagzang in te gaan en deel A3-vellen uit voor de placemat. Ik heb een aantal open vragen bedacht en laat deze in groepen van drie leerlingen oplossen. De placemat is een methode waar het grootste deel van de *learning pyramid* in zit: lezen, luisteren, bespreken, overtuigen. Een goede manier om nog eens flink de stof voor het examen te behandelen. Ilse stelt dat het 'veel leuker en gezelliger is dan in je eentje opdrachten maken. Je onthoudt het beter omdat je het op moet schrijven'. Ook Esther vindt dat je van anderen leert als je samenwerkt. Stefan vult aan dat in een groepje werken gemakkelijker is omdat iedereen verschillende dingen weet en daar ook van leert'. Dit laatste is wel de kracht, maar direct ook de zwakte van de placematmethoden. Dat pijnpunt wordt goed verwoord door Stacey: 'Bij een proefwerk denk je terug aan de antwoorden op de placemat die we toen hadden opgeschreven en dan begin je te twijfelen omdat er verschillende antwoorden waren'.

LEARNING PYRAMID

Hoeveel we onthouden hangt in belangrijke mate af van de manier waarop we die informatie krijgen aangereikt. Van alleen luisteren tijdens een les onthouden we minder dan van wat we lezen, maar als we alleen lezen dan onthouden we veel minder dan van wat we bediscussiëren en nog veel minder dan van wat we direct (in de praktijk) toepassen. Volgens de theorie van de *learning pyramid* zijn de retentiever-schillen enorm. De verhoudingen liegen er niet om: luisteren: 5 procent; lezen: 10 procent; film/beelden: 20 procent; als iets wordt voorgedaan: 30 procent; discussie/bespreken: 50 procent; doen: 75 procent; en anderen vertellen 90 procent. In een ideale les zouden leerlingen dus in het onderste deel van de piramide bezig moeten zijn.

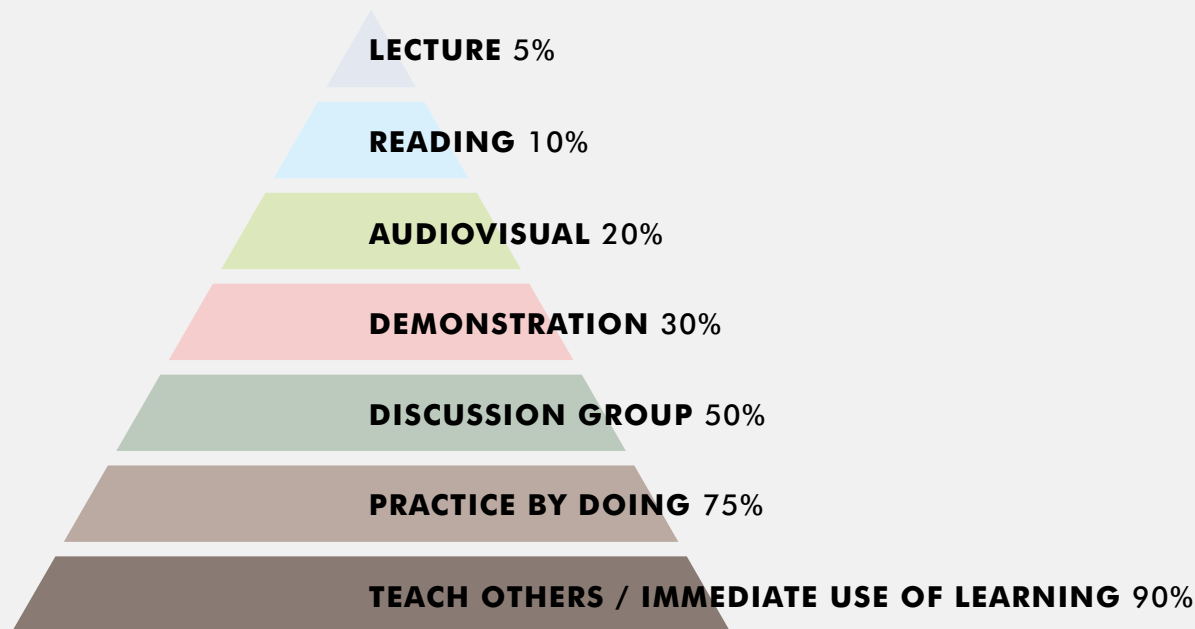
ANDEREN LEREN

Stacey heeft daar zeker een punt. Is *teaching others* altijd beter voor de retentie dan het aanhoren van een docent? Immers, wat hebben we eraan als leerlingen veel onthouden van wat andere leerlingen hen foutief of onvolledig vertellen bij het maken van de placemat? Terug naar Kim uit de inleiding en haar (terechte) opmerking dat het maken van een placemat lang duurt: het is bekend dat de spanningsboog van een gemiddelde vmbo-leerling met een basis- of kaderniveau niet veel groter is dan tien minuten. In hoeveel tijd heeft een groepje de placemat af? Kim: 'Als ik docent was, zou ik die placemat niet doen. Omdat het best lang duurt ga je andere dingen doen'. De placemat scoort goed in de retentietheorie van de *learning pyramid* en de meeste leerlingen vinden het nuttig en leuk, maar het heeft dus duidelijk ook enkele nadelen.

FILM

Korte filmfragmenten (of korte films) zijn ideaal om lastige begrippen en thema's uit te leggen. Kinderarbeid, discriminatie of asielbeleid krijgen aan de hand van beelden veel meer betekenis dan wanneer de docent er klassikaal over vertelt. Zeker als de leerlingen tijdens de

AVERAGE PERCENTAGE RETENTION AFTER 24 HOURS

Learning pyramid (illustratie: Lidewij Spitshuis)

filmfragmenten een aantal vragen moeten beantwoorden en die later in een klassengesprek bespreken. Ook hier is sprake van retentie als de methode binnen de *learning pyramid* wordt geplaatst. Kim de B.: 'Als ik zelf docent zou zijn, dan zou ik het vaakst een film doen. Film kijken is leuk. Ik let dan goed op zodat ik erna de vragen kan beantwoorden'. Stacey: 'De placemat zou ik het vaakst gebruiken. Daar leer je sneller van. Film zou ik het minst gebruiken, omdat sommige leerlingen niet kijken en dan niets leren'. Ook Kim Z. zou niet voor een film kiezen 'omdat dat dat heel erg gaat vervelen'. Stacey beaamt dat: 'Dat is wel zo, maar met een kijkopdracht erbij heb je van alles wat. Je onthoudt het sneller omdat je het ziet en het niet alleen iemand hoort uitleggen. Je kan dan zelf de vragen maken en samenwerken'. Stefan concludeert heel treffend: 'Film is goed omdat het meestal in een film weer terugkomt op dat punt waar je voor moet leren'. Zo breng ik het als docent ook vaak. Ik vertel de leerlingen dan dat dit de meest gemakkelijke manier is om iets te leren: je kijkt naar de film, je leeft mee met de hoofdpersoon en daardoor leer je eigenlijk automatisch zonder dat je het door hebt.

KRUISWOORDPUZZELS

Ik geef mijn klassen regelmatig kruiswoordpuzzels en ABC-posters. Enerzijds om ze op een laagdrempelige manier begrippen te laten oefenen, anderzijds omdat ze dan zelf even bezig zijn en hun boek gebruiken om begrippen op te zoeken en met medeleerlingen over de antwoorden te overleggen. De *learning pyramid* zit er fors in. Als de klas lekker bezig is mompelen leerlingen ook dingen tegen elkaar als: 'Immigratie kan niet bij 3-horizontaal, want dan past integratie niet bij 5-verticaal', of bij een ABC: 'De B is van buitenlander, dat zijn mensen zonder een Nederlands paspoort'. Sommige leerlingen zien dat echter geheel anders. Ilse: 'Placemat en ABC zou ik zelf vaker gebruiken dan kruiswoordpuzzels'. Stefan vindt puzzels wel leuk, maar vraagt zich af je daarvan leert?. Volgens Kim B. zou de kruiswoordpuzzel wel vaker moeten worden gebruikt omdat alle kinderen dat leuk vinden'.

OPEN DEUR

Een dag met alleen maar film is voor een leerling net zo afschuwelijk en saai als een dag met louter pratende docenten. Hetzelfde geldt voor de puzzel, een ABC-poster of placemat. Variatie is voor de retentie bij leerlingen van belang. Dat

is een 'open deur', maar het is wel waar en wordt door de leerlingen zelf onderkend. Ook duidelijk is dat niet alle leerlingen het *nut* van verschillende onderwijsmethoden inzien. Daar kan de docent een flinke stap zetten. Nadat een flink aantal leerlingen over de placemat zeurden en mokten heb ik ze de *learning pyramid* laten zien en deze in eenvoudige woorden toegelicht. Het effect was verbluffend. Ze begrepen de uitleg erachter en werden zich opeens heel bewust van hun eigen leren. Hun negatieve houding verdween letterlijk als sneeuw voor de zon. Kwartjes vielen op hun plaats en Kim Z. stelde: 'Dus jullie doen die verschillende dingen om het ons allemaal beter te kunnen laten onthouden?'. Stacey vervolmaakte het denkwerk van Kim: 'Als je ons iets laat doen, onthouden we het beter, in plaats van alleen maar te lezen en te luisteren. Dat geloof ik wel'.

Ik heb mezelf voorgenomen om het in het komende schooljaar over een andere boeg te gooien. Halverwege het jaar ga ik al mijn klassen (ook die van basis- en kaderniveau) de piramide laten zien en verduidelijken. Als leerlingen doorhebben dat het nut heeft, gaan ze veel harder aan de slag. Ook dat is een open deur, maar waar! Goed om dat weer eens zelf te herontdekken. ♦

SUPERLESSEN OVER ACTUALITEIT

Klaas-Eel de Boer van het Albeda College in Rotterdam behandelt de stof voor burgerschap voor een belangrijk deel vanuit actuele gebeurtenissen. Hiervoor maakt hij al jaren zelf het lesmateriaal, met een goed doordacht en fraai verzorgd week- en maandoverzicht. Inmiddels maakt menig andere opleiding gebruik van zijn materiaal.

WOLTER BLANKERT

Klaas-Eel de Boer (foto: Wolter Blankert)

Bij gebrek aan een smartphone beland ik in de verkeerde bus in Rotterdam-Lombardijen, waardoor de les van Klaas-Eel de Boer al een kwartier aan de gang is bij mijn aankomst. Geen leerling laat zich hierdoor afleiden. De klas wil geen woord van het enthousiaste commentaar van hun docent op de actualiteit missen. In het half uur dat volgt kan ik geen afdwalende blik naar buiten of op eigen beeldscherm signaleren, evenmin een al of niet onderdrukte geeuw. De les verloopt in een razend tempo, vijf nieuwsitems passeren de revue. Hoort dat wel? Waar blijven structuur en samenhang? Die blijkt volop aanwezig. De door De Boer ontwikkelde werkbladen vormen maar een deel van de lesstof. Daarnaast wordt de methode *Nu Burgerschap* van Noordhoff-Uitgevers

systematisch behandeld. Deze uitgever brengt inmiddels ook de werkbladen van De Boer uit, waardoor ze ook voor andere scholen beschikbaar zijn. Die werkbladen zelf vertonen een heldere structuur. Na het presenteren van acht nieuwsitems, de *koppensnellers*, volgen hierover gevarieerde opdrachten, met steeds een bladzijde voor de sociaal-maatschappelijke, de economische en de politiek-juridische dimensie, gevolgd door vitaal burgerschap en een mediaoverzicht. Een wat meer bezonnen kijk wordt bevorderd door het maandoverzicht, met een eigen opzet.

FUNCTIONELE FILMPJES

Bij elk nieuwsitem staat een link naar een aansprekend filmpje van circa twee minuten, waarin de antwoorden op de vragen

MIDDEN IN HET NIEUWS

SOCIAAL MAATSCHAPPELIJKE DIMENSIE

Week 34 - juni 2015

Weekoverzicht actualiteiten (filmpjes)

[Slachtoffer Basildatje was crimineel](#)

De man die vorige week in **A'dam / Zaandam** op straat werd gefilmeerd was Lucas Bloem. Hij was een beroeps-crimineel, uit de omgeving van _____ . Op het moment van de schietpartij waren **wenig / veel** mensen buiten, onder wie leerlingen van een basisschool. Veel van hen hebben de liquidatie (_____) gezien. Volgens deskundigen is de situatie in het criminele circuit op dit moment "een grote chaos". "Er spelen heel veel vetes en ruzies door elkaar op dit moment. "Er heerst een enorme angst onder criminelen om het volgende slachtoffer te worden en je ziet dat ze zich preventief (_____) gaan wapenen en misschien ook wel preventief liquidaties laten uitvoeren." Een ander gevolg is dat er onder de criminelen steeds **lichtere / zwaardere** wapens worden gebruikt.

[Meer VMBO-ers moeten naar MBO](#)

Minister Bussemaker / Hennis wil de inschrijfdatum voor het mbo vervoegen naar **1 april / mei / juni**. Dit mede doordat de inschrijving dan voor / na het vmbo-examen is. Zo hoopt de minister het aantal doinstromers van vmbo naar mbo te _____, evenals hun kansen op w_____. Door de aanmelddatum te vervoegen, worden aankomende studenten eerder gestimuleerd om "bewust na te denken over een opleiding die bij hen past". Bijkomend voordeel is volgens haar ook dat op deze manier potentiële _____ eerder in beeld komen. Volgens de minister haken nog te veel jongeren af voordat zij begonnen zijn aan een mbo-opleiding. Elk jaar vallen bijna **1000 / 1000 / 10.000** leerlingen uit voordat ze naar het mbo gaan of kort nadat ze de

STELLING

Eigen mening: Ik/in een op de drie medisch specialisten wil een behandeling weigeren aan mensen die het er door hun ongezonde leefstijl zelf naar hebben gemaakt dat ze die zorg nodig hebben. **Stelling: 'Ongezond leven? Dan geen behandeling'** (en jij het eens of oneens met deze stelling? Motiveer je mening.

Eens Oneens

Motivatie:

Kenniscvragen over het nieuws van week 23

Er zijn dit jaar al zo'n 102.000 migranten uit Afrika en het Midden-Oosten via de zee aangekomen in de Europese Unie. De meeste migranten zijn aan wal gekomen in Italië en Griekenland. Via welke twee landen vluchten deze migranten naar Europa? [\(info\)](#)

- Turkije en Libië
- Marokko en Bulgarije
- Tunesië en Roemenië

De Nederlandse toerist die vorige week in Maleisië in de cel belandde komt snel voor de rechter. Dit vanwege een naaktfoto, op de heilige berg, de Kinabalu. Een paar dagen na de foto **schudde de grond** onder de berg in Maleisië. Een groep bergbeklimmers kwam vast te zitten op de berg en **18 maanden kwamen om het leven**. Volgens de vice-premier van Maleisië was de aarbbewing een straf voor het ontheligen van de berg. Welke religie heeft men in Maleisië?

- Christendom
- Boeddisme
- Islam

Bron: Midden in het nieuws

zijn te vinden. De Boer behandelt zijn eigen werkbladen volledig. Elk item komt aan bod, met een steeds welgekozen filmpje op projectiescherm. 'Sommige collega's behandelen slechts een paar items, maar dat moet iedereen zelf uitmaken', aldus De Boer. Opvallend is dat hij in de les bij elk item nog kans ziet er algemene zaken bij te halen: hoe zit het ook al weer met de Amerikaanse partijvorming, hoe is de politieke constellatie in Nederland? Zijn leerlingen (mbo-Handel, hoogste niveau) blijken goed op de hoogte. Het bij actuele zaken systematisch te-ruggrijpen op de basisstof werpt kennelijk vruchten af. Is vijf minuten per nieuwsitem niet wat al te flitsend? De Boer: 'Nee. Liever dan klagen over het geringe concentratievermogen van leerlingen, stem ik mijn lessen daarop af. Een film boeit nog maar een minuut of twee, je moet dan wel je best doen iets te

vinden dat de essentie raakt. Dat is tijdrovend, maar het loont. Zo houd je de aandacht erbij'.

Is dit nu competentiegericht leren? De Boer: 'De benaming interesseert me niet, mijn doel is dat leerlingen echte belangstelling voor de wereld om hun heen krijgen en daar met de nodige kennis over kunnen praten'. Verloopt elke les zo perfect, vraag ik na afloop aan een paar leerlingen. Die antwoorden, zo op het oog gemeend: 'Bij mijnheer De Boer wel, dat zijn echt superlessen'. ♦

Voor meer informatie: www.burgerschap-actualiteiten.nl of k.e.deboer@albeda.nl.

SEPTEMBER 2015

19

Janine Middelkoop

DOCENT IN OPLEIDING

NAAM Janine Middelkoop

LEEFTIJD 31 jaar

OPLEIDING Tweedegraads Lerarenopleiding
Maatschappijleer deeltijd aan de Hogeschool
van Amsterdam

SCHOOL Fioretti College, Lisse

VAN JONGERENBLAD NAAR LESMETHODE

In de periode van 2005-2007 werkt Janine Middelkoop als freelance journaliste voor *Break-Out!* en *SPAM*, dé jongerenbladen van de jaren negentig en nul.

Janine Middelkoop: 'Ik heb veel waardevolle gesprekken met jongeren gehad. Het heeft mij altijd verbaasd hoe openhartig jongeren kunnen zijn'. Toen zij in 2007 door Essener, een educatieve uitgeverij voor het vak maatschappijleer, werd benaderd hoefde zij ook niet lang na te denken. De uitgever wilde dat ik een aantal tekstkaders over rappers zou maken. De kaders moesten zodanig zijn dat er vragen over stereotype, seksuele moraal, invloed van videoclip, enzovoorts konden worden gesteld. Een fantastische mogelijkheid om kennis over jongeren en hun leefwereld naar een hoger niveau te tillen. Tot op de dag van vandaag werkt Middelkoop als redacteur bij Essener en heeft zij aan alle lesmethoden *Thema's Maatschappijleer*, *Maatschappijleer 2* en *Maatschappijwetenschappen* gewerkt. Middelkoop: 'Mijn interesse voor maatschappelijke onderwerpen, mijn journalistieke kwaliteiten en mijn passie voor jongeren komen heel mooi samen'. Het volgen van de lerarenopleiding Maatschappijleer

was dan ook een logische stap in haar carrière. Middelkoop: 'Ik wil niet alleen de les opschrijven, maar ook de les geven. Ik keek uit naar lessen waarin mooie gesprekken ontstaan en leerlingen over bepaalde zaken gaan nadenken.' De actualiteit en empathie vormen voor Middelkoop hierbij een belangrijke kern: 'Kennis wil ik niet zomaar als droge stof aanbieden, ik wil het betekenisvol maken. Recente gebeurtenissen maken het vak levendig en, niet onbelangrijk, het motiveert!'.

METHODEN

Middelkoop heeft stage gelopen op scholen die met de lesmethoden van Essener werken. 'Superhandig. Ik ken het boek uit mijn hoofd: "Mevrouw, ik weet niet wat er met dominante cultuur wordt bedoeld", "Nou, dan lees je niet goed. Kijk maar in hoofdstuk 1, rechterpagina, eerste kolom". Het geeft mij autoriteit. Ik weet hoe de opdrachten zijn bedoeld: ik heb ze vaak zelf gemaakt. Maar dat maakt het ook lastig, als de opdracht niet blijkt te werken. Ik moet dan beter mijn best doen om te snappen waarom het niet werkt.' Daarnaast kunnen leerlingen ook hard zijn in hun commentaar. 'Als

ze iets niet snappen ligt het niet alleen aan mij als docent, maar ook aan mij als schoolboekenschrijfster', aldus Middelkoop.

Als redacteur van de uitgeverij heeft Middelkoop ook enkele gastlessen binnen de Hogeschool van Amsterdam gegeven. 'Studenten vertel ik dan hoe een lesmethode wordt gemaakt, waar ik op let en hoe lang zo'n proces duurt.' Hierbij worden er wederzijds ervaringen uitgewisseld. Middelkoop: 'Iedere docent heeft zo een eigen visie op wat een goede lesmethode is. Ik van Essener beveel Essener aan, zo simpel is het natuurlijk, maar dat betekent niet dat ik de wensen en verlangens van andere docenten niet snap of dat ik de sterke kanten van andere methoden niet zie'. Middelkoop ziet de lesmethode dan ook niet als leidend maar als een hulpmiddel: 'De uitgeverij heeft zijn best gedaan de eindtermen zo leerling-gericht mogelijk te maken. Ik moet als docent zelf kiezen wat bij mijn docentschap en mijn klas past. Het fijne van de methode *Thema's* is dat deze ruimte wordt geboden. Voor ieder wat wils, denk ik... en anders maak je het gewoon zelf!' Is dat niet het leuke van lesgeven: je eigen lessen maken? ♦

DILEK SEMUR

Nascholingscursus voor docenten maatschappijwetenschappen

◆ NIEUW EXAMENPROGRAMMA

Het vak maatschappijwetenschappen in havo en vwo krijgt vanaf schooljaar 2017-2018 een nieuw examenprogramma dat uitgaat van de concept-contextbenadering.

Om docenten hierop voor te bereiden hebben het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken, het Landelijk Overleg Opleiders Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen en SLO een nascholingscursus opgezet.

◆ OPZET VAN DE CURSUS

De nascholingscursus bestaat uit vier bijeenkomsten van elk een hele dag en zal worden gegeven in Utrecht. In schooljaar 2015-2016 zijn de data 2 oktober en 8 maart. In het ochtendprogramma behandelt een wetenschapper één of meer hoofd- en kernconcepten. Tijdens het middagprogramma zijn er bijdragen van vakdidactici en pilotdocenten.

◆ AANMELDING ◆

U kunt zich aanmelden via:
www.expertisecentrum-maatschappijleer.nl

VOOR DOCENTEN MAATSCHAPPIJLEER DIE WILLEN WETEN WAT ER SPEELT

Word nu abonnee en krijg M&P
dit jaar met 50% korting!

Een jaarabonnement op *Maatschappij en Politiek* kost € 55,70. Word nu abonnee en u krijgt M&P dit jaar met 50% korting (dus voor € 27,85). Een jaarabonnement voor studenten kost € 25. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl

Wat is
Maatschappijleer
?

START

Wat is
Maatschappijleer
?

Wat is
Maatschappijleer
?

EINDE

Wat is
Maatschappijleer
?

Wat is
Maatschappijleer
?

Wat is
Maatschappijleer
?

Wat is
Maatschappijleer
?

UITLEG M&P-BORDSPEL

Een variant op Ganzenbord en Triviant

JANET DUURSMa

TOELICHTING VOOR DE DOCENT

Met dit spel kan de basisstof van maatschappijleer van havo en vwo worden geoefend. Het spel bevat circa honderd vragenkaartjes met vragen, verdeeld over vier categorieën:

- vragen over wat maatschappijleer inhoudt;
- vragen over de basisbeginselen van de rechtsstaat;
- vragen over de basisbeginselen van de parlementaire democratie;
- argumentatievragen waarin leerlingen hun mening met argumenten moeten onderbouwen.

De vragenkaartjes zijn te downloaden vanaf de website van M&P: www.maatschappijenpolitiek.nl. De vragenkaartjes zijn niet voorzien van antwoorden. Het is de bedoeling dat de leerlingen zelf in hun lesboek het juiste antwoord opzoeken. Wanneer leerlingen er niet uitkomen of een antwoord goed moet worden gerekend, is de docent de jury en geeft hij de finale doorslag of het antwoord van de leerling juist is of niet.

NODIG PER VIER LEERLINGEN

- 1 (kopie van het) bordspel
- 4 pionnen (bijvoorbeeld een munt, dop, paperclip en gum)
- 1 dobbelsteen
- Lesboek
- 4 stapels met vragenkaartjes:
 - een stapel gele kaartjes met vragen over de inhoud van het vak maatschappijleer;
 - een stapel groene kaartjes met vragen over de parlementaire democratie;
 - een stapel blauwe kaartjes met vragen over de rechtsstaat;
 - een stapel rode kaartjes met argumentatievragen.

SPELUITLEG

Alle spelers (minimaal drie, maximaal vijf) zetten hun pion op het vakje 'Start'. Naast het speelbord worden - gesorteerd op kleur - vier stapeltjes met kaarten gelegd. De kaartjes worden vooraf geschud en op de kop neergelegd. Wie het hoogste aantal ogen gooit mag beginnen. Wie aan de beurt is, gooit de dobbelsteen. De speler verplaatst zijn pion conform het aantal

gegooide ogen. Hij kan nu op vijf verschillende plaatsen terecht komen:

- een geel vak met de tekst 'Wat is maatschappijleer?', over de inhoud van het vak maatschappijleer;
- een groen vak met het wapen van Nederland, over de parlementaire democratie;
- een blauw vak met een afbeelding van Vrouwe Justitia, over de rechtsstaat;
- een rood vak met de tekst 'Argumenteren';
- een grijs vak met twee dobbelstenen.

Bij een geel, groen of rood vak pakt degene links van de speler een kaartje van de betreffende kleur en stelt de vraag die op het kaartje staat. De speler krijgt circa een minuut om de vraag te beantwoorden. Degene rechts van de speler zoekt ondertussen in het lesboek het juiste antwoord op. Hij beoordeelt ook of het gegeven antwoord goed moet worden gerekend. Is het antwoord onjuist dan moet de speler drie plaatsen terug en is de beurt voorbij. Is het antwoord juist dan mag de speler op dit vak blijven staan. Zijn beurt is nu voorbij.

Wanneer een speler op een rood vakje komt krijgt hij een argumentatievraag. Het antwoord op een argumentatievraag wordt niet op juistheid beoordeeld, maar op argumentatie. De speler moet een standpunt innemen op een argumentatievraag en moet deze met ten minste één argument onderbouwen. Degene die recht tegenover de speler zit, mag een kritische vraag stellen waarmee hij het aangevoerde argument tracht te weerleggen. Gezamenlijk beoordelen de overige drie leerlingen of de argumentatie van de speler steekhoudend is. Zo niet, dan moet de speler drie plaatsen terug. Zo ja, dan mag de speler drie plaatsen vooruit. Zijn beurt is nu voorbij. Komt een speler op het grijze vak met de dobbelstenen, dan mag hij nog een keer gooien zonder eerst een vraag te beantwoorden. Een speler die op het vak met de dobbelstenen komt mag dus een keer extra gooien.

Wie het eerst het vak 'Einde' weet te bereiken of te passeren heeft gewonnen. De overige spelers spelen door voor de tweede, derde en eventueel vierde plaats. ♦

DIGITAAL LEREN OP HET IJBURG COLLEGE

BOEKEN BLIJVEN THUIS

De leerlingen van Marleen Tatalas hoeven tijdens de lessen niet de boeken uit hun tas te halen. Het enige dat ze nodig hebben is hun iPad, die zij voor elke les op het IJburg College in Amsterdam gebruiken.

VERA BOONMAN

Tablets prominenter in de klas dan boeken (foto: SLUB Presse)

Op het IJburg College loopt het net wat anders dan de meeste leerlingen gewend zijn. Momenteel geven de leraren nog les in het containergebouw en zijn alle lokalen rondom het leerplein gebouwd. Op dit plein geeft Marleen Tatalas haar lessen maatschappijleer. 'De structuur van onze hele school is anders', vertelt de jonge docente, 'We hebben geen schoolbel. Iedereen houdt zelf de tijd in de gaten. Elke ochtend spreek je je eigen coach-leerlingen, zodat er een vertrouwde sfeer hangt. Het is waanzin dat sommige scholen hier maar één uur per week aan besteden'. Daarna is het tijd voor de echte lessen.

VEILIG GEVOEL

'In het begin kozen leerlingen heel bewust voor het systeem van onze school. De feedback van onze scholieren vertelt ons dat ze een groot gevoel van veiligheid hebben. Inmiddels wordt de school steeds groter en komen er meer kinderen die er niet allemaal even bewust voor kiezen, maar ik vind het een heerlijk systeem',

merkt Tatalas op, 'Wij hebben veel meer tijd voor leerlingen dan andere scholen'. Hierbij slaan de scholieren geen boeken open, maar gebruiken ze hun iPad. Tatalas geeft nog maar twee jaar les op deze school en toch staat ze bij veel andere docenten al bekend om haar Prezi's (een webapplicatie om presentaties te maken). 'Leerlingen worden uiteindelijk *Prezi-moe*, maar ik vind het een erg handig systeem', zegt Tatalas terwijl ze op haar eigen iPad laat zien hoe deze presentaties er uitzien. Soms kunnen leerlingen er zelf doorheen scrollen en moeten ze voor zichzelf werken, terwijl ze andere keren een klas-sikale les volgen.

WERELD ALS LEIDRAAD

Ze laat het voorbeeld zien dat ze heeft gebruikt om de multiculturele samenleving uit te leggen. In één lesuur maakten de jongeren kennis met een wereldkaart vol pijlen die aantoonde waar immigranten vandaan kwamen. Er zitten ook filmpjes in de presentatie om het beeld te versterken. Tatalas: 'De bedoeling is natuurlijk dat de leerlingen hun oortjes bij zich hebben en ernaar kunnen luisteren, maar op het einde van het jaar vergeten ze dit steeds

meer'. Ze lacht erom. Het is iets waar iedere docent mee te maken heeft.

'De groene pijlen tonen koloniën aan van waaruit mensen naar Nederland zijn gemigreerd. Oranje staat voor de gastarbeiders uit de verschillende landen terwijl blauw voor de huidige migratie weergeeft. Zo krijgen de kinderen ineens met alle verschillende soorten migratie te maken en leg ik ook aan het begin van de Prezi de hoofdbegrippen uit.' Op haar iPad opent Tatalas het werkblad dat bij deze opdracht hoorde: 'Daarna moeten ze vragen beantwoorden waar ze net over hebben gelezen. Hier zijn de meeste leerlingen een hele tijd mee bezig, maar de snelste leerlingen kunnen alvast met de laatste opdracht beginnen: een bronnenonderzoek naar migratie in Nederland'.

RESULTATEN

Het werkblad is huiswerk als de leerlingen het niet af hebben. Er komen op het IJburg College dan ook geen werkboeken aan te pas. 'Ik heb alleen wel eens examen-katernen besteld', zegt ze. Over de resultaten van de school is nog niet heel veel te zeggen. 'Voorheen hadden we gewoonweg nog te weinig examenkandidaten om te zien hoe goed hun resultaten waren; de eerste havogroep telde vijf scholieren. Zij scoorden slecht, maar daar kunnen we het op baseren. Nu begint de bovenbouw flink te groeien en volgend jaar krijgen we de eerste grote havogroep. Dat wordt wel spannend.'

Tatalas is nu met zwangerschapsverlof, maar ze werkt ondertussen nog steeds aan een website voor haar lessen van volgend jaar. 'Het is een experiment, maar ik vond het zonde dat de lesmaterialen die collega's en ik gebruiken slechts één keer worden gebruikt. Ik wilde dat dit gewoon kon worden opgeslagen op een site waar iedereen bij kan. Bovendien verwijderen sommige leerlingen soms de studiewijzer, omdat ze anders geen ruimte voor foto's en spelletjes hebben. Vanaf volgend jaar kunnen ze hopelijk altijd bij de website.' ♦

VMBO'ERS EN HET NIEUWS: EEN UITDAGING?

KAN IK EFFE VANGEN?

Veel leraren op het vmbo zal het bekend voorkomen: de meeste leerlingen zijn van huis uit niet gewend de krant te lezen of naar het nieuws te kijken. Als ze zich al voor het nieuws interesseren gaat het vaak om, zoals sport of de laatste nieuwtjes over hun idolen: meer Kim Kardashian dan een mogelijke Grexit, meer Robin van Persie dan klimaatverandering.

HANS-PETER LASSCHE

Lucelle Deneer, lerares maatschappijleer op Het Groevenbeek College in Ermelo (en daarvoor in Hilversum), stelde zich voor haar afstudeeronderzoek van de master Learning & Innovation aan de Hogeschool Windesheim de vraag of er manieren denkbaar zijn om vmbo-leerlingen intrinsiek te motiveren om het nieuws te volgen en die bij de belevingswereld van de doelgroep aan te laten sluiten. Daartoe bedacht zij de actualiteitenquiz *Kan ik effe vangen?*.

De quiz is in het schooljaar 2012-2013 in Hilversum gespeeld en een jaar later op Het Groevenbeek College. Vier weken lang stelde Deneer leerlingen drie dagen per week op een besloten Facebookpagina een vraag over het *RTL Nieuws* van half acht. De drie leerlingen die het snelst het goede antwoord gaven kregen respectievelijk drie, twee en één punt(en); alle anderen die nog voor half tien dezelfde avond het goede antwoord gaven kregen een bonuspunt voor de volgende toets. De eindwinnaar kreeg een bioscoopbon.

SNELLE FEEDBACK

Het onderzoek, dat Deneer haar mastertitel bezorgde, leverde een aantal interessante conclusies op. Zo bleken de leerlingen na verloop van tijd veel meer waarde te hechten aan de bonuspunten dan aan de bioscoopbon. Daarnaast waren ze zeer te spreken over de snelle feedback van Deneer, meestal nog dezelfde avond - dit in tegenstelling tot een reguliere toets waarbij het toch al snel een paar dagen duurt voor de uitslag bekend is en leerlingen weten wat ze goed of fout hebben gedaan.

Nadeel van het competitie-element op individueel niveau was dat leerlingen die hun eigen kansen om te winnen laag inschatten sneller gedemotiveerd raken. De bonuspunten voor de toets compenseerden dit minpunt slechts gedeeltelijk. Ook ondermijnt het individuele

Gelderse Onderwijsprijswinnares Lucelle Deneer

competitie-element het coöperatief leren. In de evaluatie gaven de leerlingen aan dat zij meer gemotiveerd raken door groepsprizen.

Belangrijk pluspunt van het actualiteiten-spel was de *digitale gamification*: de toepassing van spelelementen in een non-game context. Facebook bleek precies het juiste medium voor het spel te zijn. Leerlingen zijn een groot deel van de dag online, zitten vrijwel allemaal op Facebook en zijn gewend te gamen. Omdat Facebook door leerlingen vooral als een persoonlijke ruimte wordt gezien, mag een spel als dit niet al te lang duren; de school mag zich niet 'opdringen'.

NIEUWSCONSUMPTIE

Op de vraag of leerlingen inderdaad meer intrinsiek gemotiveerd zijn geraakt om het nieuws te volgen, zijn slechts voorzichtige antwoorden mogelijk. Daarvoor is het nodig om leerlingen langjarig te volgen en naar hun nieuwsconsumptie te kijken. Vanzelfsprekend heeft Deneer de leerlingen voor het spel naar hun nieuwsconsumptie gevraagd. Welke kranten lezen zij en hoe vaak? Welke nieuws-

programma's kijken ze en hoe lang? Waarom volgens ze al dan niet het nieuws? Na afloop van het spel heeft zij de leerlingen nogmaals dezelfde vragen gesteld. Ook heeft zij individuele en groepsgesprekken gehouden. Hoewel de leerlingen niet ineens de krant van A tot Z doorspitten of twee nieuwsuitzendingen per dag kijken, gaf een deel wel aan dat het nieuws een stuk interessanter is dan zij altijd hadden gedacht. Ook gaf een aantal leerlingen aan sinds het spel meer naar het nieuws te kijken en niet alleen omdat het van de juf moest.

IN DE PRIJZEN!

Met haar mastertitel op zak besloot Deneer haar onderzoek in te sturen voor de Gelderse Onderwijsprijs. De jury herkende de potentie van het onderzoek en de bredere inzetbaarheid van digitale gamification. In november 2014, na een spannende dag in het Provinciehuis in Arnhem, mocht Deneer zich dan ook de trotste winnares van de Gelderse Onderwijsprijs noemen. In maart 2015 won zij weliswaar niet de Nationale Onderwijsprijs, maar het onderzoek vormde wel de basis voor haar *Droom voor het vmbo*, georganiseerd door de Stichting Platforms VMBO. De droom van Deneer is inmiddels genomineerd voor de prijs voor de winnende droom.

Mocht haar droom inderdaad winnen, dan ontvangt zij een geldbedrag waarmee zij het spel verder zal uitwerken, verdiepen en naar andere vakken en andere scholen kan uitbreiden. Leraren die *Mag ik effe vangen?* zelf in de les zouden willen gebruiken, kunnen contact opnemen met Lucelle Deneer (drl@groevenbeek.nl). Het is een leuk spel dat door de leerlingen enthousiast werd onthaald en, wie weet, aan verder onderzoek naar digitale gamification bijdraagt. ♦

Hans-Peter Lassche is freelance tekstschrijver en onderzoeker bij De Pen van Lassche.

DE WERKVLOER

WATJES

Het jaar zit erop. Tijd om terug te kijken en vooruit te blikken. Het was voor de regio Noord een kort jaar. Dat klinkt op zich goed misschien, maar van mij mag het wel wat langer. Kort betekent namelijk in dit geval hetzelfde doen in minder tijd. Dat merkte je aan het eind van het schooljaar aan zowel leerlingen als collega's. Veel toetsen nog in die laatste weken en dus nog heel hard leren en veel nakijken. Vakantiespreiding heeft zijn goede kanten, maar dit vind ik er niet één van. Op ons tandvlees hebben we de eindstreep gehaald. Volgend jaar een wat langer jaar voor ons gelukkig, maar dan weer niet voor anderen.

SREBRENICA

Hoe was het jaar verder? Leuke klassen had ik, met doorgaans geïnteresseerde leerlingen. Interessante projecten heb ik gedaan. Met name het project over Srebrenica vond ik goed. Ook de leerlingen waren enthousiast over dit project. Het bezoek van een Dutchbatter die zijn persoonlijke verhaal vertelde, maakte grote indruk.

Dit jaar was een lustrumjaar voor onze school - we bestaan dit jaar 85 jaar - dus hadden we een reünie. Daar werd ik heel vrolijk van. Oud-leerlingen raakten niet uitgepraat over de geweldige tijd die ze bij ons op school hebben gehad. Nu snap ik ook wel dat deze verhalen een lichtelijk vertekend beeld geven, omdat je natuurlijk niet naar een reünie van je middelbare school gaat als je er een verschrikkelijke tijd hebt gehad. Maar toch, dit warme bad was aangenaam.

TOUR

De school heeft dit jaar heel goede eindexamenresultaten. Dat is natuurlijk altijd fijn. De resultaten voor maatschappijwetenschappen op het vwo vielen desalniettemin wat tegen. Ook bij het vak aardrijkskunde stelden leerlingen teleur. Hoe dat komt? Begin volgend schooljaar gaan we daar natuurlijk uitgebreid bij stil staan, maar een aantal ideeën hierover heb ik nu al. Voor leerlingen is maatschappijwetenschappen, evenals aardrijkskunde, soms een vluchtvak: 'Ik ben slecht in economie, dus daarom ga ik maar maatschappijwetenschappen doen'. Ze onderschatten vaak de moeilijkheid van het vak. Ook zijn onze leerlingen slordig in schriftelijk formuleren, hoe veel we daar ook mee oefenen. Dit merkte zelfs mijn tweede corrector op. Ten slotte was de voorbereiding door leerlingen zeker niet altijd optimaal. Ze hadden, toen maatschappijwetenschappen aan de beurt was, al flink wat examens gemaakt en zaten er een beetje doorheen. Watjes! Stel je voor dat je tijdens de Tour de France zo op je fiets zou zitten!

NOGMAALS

Goede voornemens? Altijd. Dat is het goede van werken in het onderwijs, dat je twee keer per jaar een lijstje met goede voornemens kunt maken. Daar hou ik van. Ik ga proberen mijn werkweek weer meer richting aantal betaalde uren te brengen. Dat betekent vaker nee zeggen tegen allerlei klussen en weer bedenken dat het streven naar perfectie vaak de vijand van het goede is. Dit is overigens mijn standaard goede voornemen. Geeft niet, ik ga het toch weer proberen. Verder ga ik (nog) vaker proberen om specialisten als gastspreker in mijn les te krijgen. Het verhaal van de Dutchbatter liet maar weer eens zien wat een meerwaarde dat kan hebben. En natuurlijk ga ik in de vakantie het hele schooljaar zo goed voorbereiden, dat de rest van het jaar slechts een kwestie van inkoppen is. Klinkt goed allemaal. Het zal uiteindelijk wel weer erg op het afgelopen schooljaar lijken. Maar ja, dat was eigenlijk een prima jaar. ♦

Anique ter Welle

MOBIELTJES AAN IN DE LES

De pilotperiode van het beproeven van het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen bood de kans met leerlingen gestructureerd te praten over wat zij van de leerstof én van de gebruikte leermiddelen vinden.

LIEKE MEIJS

Toen leerlingen hoorden dat ze in de pilot toch een soort *proefkonijnen* waren, lanceerden ze meteen allerlei ideeën die ook wel zouden kunnen worden uitgetoet. Ze vroegen om placemats met de kernconcepten en om een app zodat ze over meer oefenmateriaal binnen eigen handbereik zouden kunnen beschikken. Dat werd een stevige zoektocht naar wat een app kan bijdragen aan de lessen maatschappijwetenschappen.

GEEN GAMIFICATION

De placemat die leerlingen voorstelden was niet zo ingewikkeld¹. Het overzicht van 23 kernconcepten - per kleur ingedeeld bij een van de vier hoofdconcepten, inclusief een beschrijving van al deze concepten - ontbreekt zelden op de leerlingentafels. De vraag om een app was complexer en leidde tot stevige discussies in de groep van pilotdocenten. Op een aantal scholen zijn mobiele telefoons in de les verboden. Sommige docenten waren bevreesd dat er teveel verleidingen op het scherm langs zouden komen. Er was echter ook enthousiasme: leerlingen van verschillende pilotscholen die om de beste score tegen elkaar spelen en elke week een nieuwe actualiteitenopdracht op de telefoon die leerlingen overal kunnen maken.

Twee studenten van de Saxion Hogeschool in Enschede, Dylan Kuipers en Kjell Veldman, gingen in het kader van een korte stage voor hun opleiding Media, Informatie en Communicatie voor ons aan de slag om een prototype voor een app te maken. In het kader van hun doelgroepenanalyse interviewden ze docenten en leerlingen en deden ze aanbevelingen voor het ontwerp. *Gamification*, waarbij het *game denken* in een onderwijssetting wordt ingezet, zou het vertrekpunt moeten worden omdat het bijdraagt aan de verhoging van de motivatie van leerlingen. Helaas vraagt dat om een beheerder van de accounts die moeten worden aangemaakt en die hebben we

niet. Uit het onderzoek onder pilotdocenten kwam naar voren dat zij vooral een toegankelijk instrument willen hebben die op laptop en mobiele telefoon is te gebruiken. De adviezen voor het ontwerp hebben we wel kunnen gebruiken en zijn terug te zien in de gekozen opmaak en indeling. Leerlingen kiezen zelf waarmee ze gaan oefenen: 'concepten oefenen' of 'concepten toepassen', per hoofdconcept of een mix van alle concepten en van gemakkelijk tot moeilijk.

APP ALS HULPDOCENT

De discussie met de pilotdocenten over nut en noodzaak van een app daagde ons uit helder te maken wat de winst van de inzet van dit 'aanvullende leermiddel' kan zijn.

Gebruik op maat

Kernconcepten zijn voor leerlingen abstracte begrippen die in sociologische en politicologische taal zijn omschreven. *Identiteit* is niet 'hoe je zelf bent', maar 'het beeld dat iemand van zichzelf heeft, dat hij uitdraagt en anderen voorhoudt en dat hij als kenmerkend en blijvend voor zijn eigen persoon beschouwt en dat is afgeleid van zijn kennis over de groep(en) waar hij deel van uitmaakt'. Het duurt enige tijd voordat leerlingen die definitie in de vingers hebben; de ene leerling heeft daar meer tijd voor nodig dan de ander. De app biedt de mogelijkheid dat leerlingen zelf extra oefenen, maar ook om zelf (als de docent inmiddels met een ander hoofdconcept bezig is) terug te halen wat identiteit ook al weer is.

Feedback

Waarom een antwoord fout is, is een essentieel moment voor leerlingen om iets te leren. Een docent heeft daar in de les niet altijd tijd voor. De app is in dit geval een hulp voor de docent. Bij de multiplechoicevragen krijgt de leerling feedback bij antwoorden die hij gaf en die fout waren. De foute antwoorden

Bron: SLO

zijn verzameld uit schoolexamens van de pilotscholen. Het zijn veel gemaakte fouten: beschrijvingen die wel iets van het kernconcept weergeven maar te mager zijn om er mee te kunnen analyseren, echte misconcepties of voorbeelden van identiteit geven ('Nederlanders zijn gierig en hebben een kort lontje') in plaats van een definitie. Bij de open vragen zijn voorbeelden van goede antwoorden opgenomen, waarmee leerlingen hun eigen antwoorden kunnen vergelijken.

Actualiteit

De actualiteit heeft een prominente plaats gekregen in het schoolexamendomein van het nieuwe examenprogramma. Dit onderdeel kan in het hele programma worden gevlochten door steeds bij elk nieuw domein de daarbij horende kernconcepten op de actualiteit te laten toepassen. Als docenten met het nieuwe programma gaan werken, wordt de bril waarmee ze de kranten lezen of nieuwsrubrieken bekijken een conceptenbril. Het is dus niet moeilijk om een artikel te vinden waar *identiteit* in is te herkennen. Ingewikkelder wordt het om goede opdrachten te maken die het inzicht bij de leerlingen vergroten en hen uitdagen verbanden met andere kernconcepten te leggen. De pilotdocenten hebben de opdrachten gemaakt die nu in de app zijn te vinden. Ze hebben elkaars opdrachten becommentarieerd

en naar nieuwe creatieve opdrachten gezocht. Op termijn is het de bedoeling dat allerlei docenten er opdrachten in kunnen zetten.

Individueel en klassikaal

De app is in feit geen echte app die in de App Store is te vinden, maar een digitaal oefeninstrument dat op meerdere manieren in de les kan worden ingezet. Via de beamer kan de docent een opdracht klassikaal bespreken en toelichten hoe de app werkt. In de les kan de docent een leerling met vragen naar de app en naar de daar gegeven feedback verwijzen. Als huiswerk kan de docent vragen buiten de les bepaalde opdrachten te maken.

De pilotdocenten blijven komend jaar opdrachten aanvullen zodat het aanbod ruimer wordt.

Bekijk het resultaat zelf op <http://pmw.slo.nl>. Hopelijk kan dit aanvullend leermiddel op het moment van de landelijke invoering van het nieuwe programma in 2017 een hulp voor docenten zijn. ♦

Noot

1. Zie: <http://maatschappijwetenschappen.slo.nl/downloads/voorbeeldlesmateriaal/Placemat.pdf>

DIMENSIES VAN CULTUREN

In 2017 is het zover: een nieuw examenprogramma voor het vak maatschappijwetenschappen. Nieuw in het programma is de theorie van sociaal psycholoog en antropoloog Geert Hofstede waarmee culturen door middel van dimensies kunnen worden vergeleken. In dit artikel wordt gekeken naar de inhoud van deze theorie en hoe deze theorie in de klas door een pilotdocent wordt ervaren.

FLOORTJE VISSERS

In het examenprogramma maatschappijwetenschappen voor de havo wordt rechtstreeks verwezen naar de culturele dimensies van Hofstede als exameneis. Hoofdcconcept vorming, kernconcept socialisatie: 'De leerling kan culturen classificeren op basis van verschillende culturele dimensies'. In het examenprogramma voor het vwo ligt de nadruk minder op deze theorie en is het een van de theorieën om het begrip socialisatie te duiden. Hofstede heeft een theorie ontwikkeld, het *vijf dimensies model*, waarin culturen van elkaar kunnen worden onderscheiden. Door de cultuurverschillen inzichtelijk te maken kunnen de verschillen mogelijk worden overbrugd, want, zo stelt Hofstede, volkeren die op een andere manier denken, handelen en voelen hebben vaak conflicten met elkaar. Het is echter noodzakelijk dat volkeren samenwerken om economische, militaire en ecologische problemen op te lossen. Wanneer er inzicht in het handelen van andere volkeren is, kun je elkaar beter begrijpen en kan er goed worden samengewerkt.

DIMENSIES

Hofstede heeft de cultuur van landen onderzocht en heeft elk land een score op de vijf dimensies gegeven (zie: *geert-hofstede.com*). De eerste dimensie is machtsafstand, een aspect dat de ongelijkheid in de samenleving aangeeft tussen ouder en kind, man en vrouw, baas

en werknemer. Een hoge machtsafstand wil zeggen dat mensen accepteren dat de macht ongelijk is verdeeld, bij een lage machtsafstand accepteren mensen dat niet.

De tweede dimensie is individualisme versus collectivisme. Bij een individualistische cultuur staat het individu centraal en zijn er vaak losse banden tussen mensen. Bij een collectivistische cultuur is de groep (vaak de familie) belangrijker dan het individu.

De derde dimensie is masculiniteit versus femininiteit, hetgeen de relatie tussen man en vrouw in de maatschappij weergeeft. In masculiene culturen zijn de taken tussen man en vrouw strikt verdeeld en in feminiene culturen lopen deze rollen meer in elkaar over.

De vierde dimensie is de lage onzekerheidsvermijding versus een hoge onzekerheidsvermijding. Dit geeft aan in hoeverre mensen zich bedreigd voelen door onzekere of onbekende situaties. Culturen die hoog scoren op deze dimensies, zijn minder tolerant voor veranderingen en proberen de angst tegen te gaan door strakke regelgeving toe te passen.

De vijfde dimensie is langetermijngerichtheid versus kortetermijngerichtheid. Een samenleving die op de lange termijn is gericht, zal zich doelen voor de toekomst stellen; hard werken en sparen zijn belangrijke aspecten. Kortetermijngerichtheid legt de focus op het heden, waarbij relaties en tradities erg belangrijk zijn.

KRITIEK

De theorie van Hofstede krijgt veel kritiek. In de syllabus staat dan ook: 'Kritiek op de studie van Hofstede richt zich op het statische en stigmatiserende karakter dat deze benadering zou hebben'. Hofstede gaat er in deze theorie vanuit dat de nationale cultuur van een land overeenkomt met de cultuur van de individuen en dat elk land maar één cultuur heeft terwijl culturen niet aan landsgrenzen gebonden hoeven te zijn; een land bevat vaak meerdere culturen. Een ander punt van kritiek is dat de dimensies verouderd zijn. Hofstede heeft zijn onderzoek in de jaren zestig en zeventig uitgevoerd, te midden van de Koude Oorlog waarbij de internationale verhoudingen totaal anders waren dan nu het geval is. Wanneer het onderzoek opnieuw zou worden uitgevoerd zouden er waarschijnlijk ook heel andere uitkomsten zijn.

ERVARINGEN

Dat de theorie van Hofstede enigszins is achterhaald, wordt ook in de praktijk ervaren. Marco Veldman, docent maatschappijwetenschappen op het Johannes Fontanus College: 'Ik heb wat moeite met een theorie die op een oud onderzoek is gebaseerd. Desalniettemin is deze bruikbaar om de wereld om ons heen beter te begrijpen'. Veldman is het eens met de notitie in de syllabus dat de theorie van Hofstede statisch en stigmatiserend is. Veldman: 'Ik vertel mijn leerlingen ook over de kritiek op de theorie en vul dit aan met Pinto, die onderscheid tus-

Stereotyperingen (bron: Flickr)

sen traditionele F-culturen en moderne G-culturen maakt'. David Pinto, hoogleraar Interculturele communicatie, kenmerkt de traditionele, niet-westerse culturen als fijnmazig: er zijn gedetailleerde regels waar iedereen zich aan moet houden. Het is een wij-cultuur waarbij waarden en normen en familie het meest belangrijk zijn. Tegenovergesteld staat de moderne, westerse grofmazige cultuur. In deze cultuur staat het individu voorop en heet dan ook een ik-cultuur. Tussen de G- en F-cultuur staat een gemixte cultuur (M-cultuur) die in Oost-Europa en onder de tweede generatie migranten is te vinden. Of iemand meer bij een F-cultuur of bij een G-cultuur hoort hangt af van welvaart, religie, sociaal milieu en het genetisch materiaal van het individu, aldus Pinto. Wanneer de theorie van Hofstede met andere theorieën, zoals die van Pinto, wordt gecombineerd, worden culturen meer waarheidsgetrouw geïdentificeerd. Veldman: 'De theorie van Pinto staat niet

in de syllabus, maar ik vind het belangrijk dat leerlingen kritisch leren denken en meerdere theorieën krijgen aangeleerd om de werkelijkheid te begrijpen'.

MOEILIKHEDEN

Volgens Veldman vinden veel leerlingen de theorie van Hofstede moeilijk. Hij zegt dat dit deels komt omdat veel leerlingen met een profiel Cultuur en Maatschappij maatschappijwetenschappen hebben gekozen. Zij hebben moeite met categoriseren en abstract denken aan de hand van de dimensies die voornamelijk in grafieken en tabellen worden gepresenteerd. Veldman: 'CM'ers vinden het een lastige uitdaging, maar het is bij het nieuwe examenprogramma wel een *must* om hogere denkvaardigheden aan te leren'. Veldman geeft aan dat het een groter geheel te plaatsen; moderne culturen versus traditionele culturen. Vervolgens kan worden gespecificeerd

door de theorie van Hofstede in stukjes op te delen zodat de stof beter bij de leerlingen gaat beklijven. Ook is het belangrijk om voorbeelden te gebruiken die aanspreken en concreet en nuttig zijn. Veldman: 'Ik zeg dan bijvoorbeeld: stel je hebt een eigen bedrijf opgericht en je gaat zaken doen met een Amerikaan en een Chinees...'. Hij geeft aan dat je het als docent voor de havo-leerlingen ook beeldend moet maken; bijvoorbeeld met fragmenten uit *Metropolis TV*. Wanneer de leerlingen, later in het jaar, de theorie beheersen gebruikt Veldman lesmateriaal dat onder auspiciën van SLO door de docenten is ontwikkeld; een activerende opdracht achter de computer waarin leerlingen via de website van Hofstede culturen (eigenlijk landen) met elkaar vergelijken. Volgens Veldman denken veel leerlingen de theorie van Hofstede 'wel eventjes uit het hoofd te kunnen leren'. Veldman: 'Dat is jammer, want het is zo mooi toepasbaar'. ♦

DÉ BENADERING BESTAAT NIET

Dit artikel is een korte introductie van wetenschappelijke bronnen over het leren van concepten. Het artikel schetst de theoretische achtergrond van 'de concept-contextbenadering' en het beschrijft enkele praktische ervaringen met *concept-based teaching* bij maatschappijvakken in Nieuw-Zeeland.

ARTHUR PORMES

Dat de Commissie Maatschappijwetenschappen onder voorzitterschap van Paul Schnabel in 2007 voor een concept-contextbenadering koos, kwam niet ineens uit de lucht vallen.¹ Niet alleen in Nederland werken steeds meer schoolvakken met een concept-contextbenadering, zoals scheikunde, biologie, natuurkunde en economie. Onderwijs in *conceptual understanding* wordt wereldwijd al enige tijd gezien als een effectieve benadering van curriculumvernieuwing.² De moderne samenleving wordt wel een 'vloeibare samenleving' genoemd. Alles verandert snel en continu en dat stelt curriculumontwikkelaars, docenten en scholen voor nieuwe uitdagingen: hoe leren we leerlingen om kritische denkers te worden die hun weg in de eindeloze stroom van informatie vinden en die weten hoe te handelen?³ Meer aandacht voor conceptuele kennis is een oplossing die in veel landen wordt gekozen. Concepten ordenen feitenkennis op een hoger abstractieniveau en daardoor kan 'nieuwe' kennis gemakkelijker in bestaande cognitieve structuren worden ingepast.⁴

BEREDENEREN

Werken met conceptuele kennis doen docenten maatschappijleer en maatschappijwetenschappen al geregeld. Een voorbeeld. Leerlingen leren niet alleen de feitelijke kennis dat leden van de Tweede Kamer als formeel machtsmiddel het recht van initiatief hebben. Van leerlingen wordt ook verwacht dat zij in een gegeven situatie kunnen beredeneren welke machtsmiddelen de betrokken actoren hebben. Om dat te kunnen moeten leerlingen een *rijkere* voorstelling van het concept macht hebben dan alleen de feitelijke kennis over de formele machtsmiddelen van Tweede Kamerleden. Nieuw in het nieuwe examenprogramma Maatschappijwetenschappen is dat kernconcepten en hoofdconcepten expliciet zijn benoemd. Een ander belangrijk nieuw element is dat er in het onderwijs op een systematischere manier aan het vorming van kennis op conceptueel niveau zal worden gewerkt.

CONCEPTUELE VERANDERING

Er is een specifiek onderzoeksgebied dat zich bezighoudt met onderzoek naar en theorievorming over conceptuele verandering.⁵ De centrale vraag daarbij is: hoe integreren mensen nieuwe kennis in de ideeën die ze al hebben en hoe worden misconcepties aangepast, zodat er sprake is van een conceptuele

verandering? De ontwikkelingen in dat vakgebied zijn boeiend om kennis van te nemen, maar het onderzoek richt zich tot nu toe vooral op de bètavakken. Sociale wetenschappen verschillen toch op een fundamentele manier van natuurwetenschappen. Zijn de natuurwetenschappen vooral gericht op verklaren (*explanation, Erklären*), de sociale wetenschappen zijn daarnaast ook gericht op begrijpen (*understanding, Verstehen*).⁶ In het nieuwe examenprogramma van het vwo wordt daar impliciet aan gerefereerd door de introductie van vier paradigma's (het functionalismeparadigma, het conflictparadigma, het rationele actorparadigma en het sociaalconstructivisme-paradigma).

CONCEPTEN ALS 'FRAMES'

Wat is een *concept* eigenlijk? Om een concept wendbaar te kunnen gebruiken, moet het concept meer inhouden dan een mentale voorstelling van een definitie met een rijtje kenmerken. Een concept kan het best worden voorgesteld als een *frame* dat bestaat uit een aantal kenmerken die elk kunnen variëren, met daaraan gekoppeld enkele (prototype) voorbeelden.⁷ Dat klinkt heel abstract, maar een voorbeeld is wellicht verhelderend. Het concept macht bestaat uit een aantal kenmerken: dat het een relationeel begrip is (en niet een eigenschap van een persoon), dat er bronnen van macht zijn (die kunnen variëren zoals kennis, bezit, fysieke kracht), dat er middelen zijn om macht uit te oefenen (die kunnen variëren net zoals de bronnen van macht), dat er niveaus zijn waarop macht wordt uitgeoefend (machtsrelaties tussen personen, groepen, staten), dat macht op verschillende manieren kan worden gelegitimeerd, enzovoorts. Prototype voorbeelden zijn een bendeleider (*warlord*), het parlement, politieagenten, een multimiljonair, de Verenigde Staten.⁸

NIET ÉÉN BENADERING

Vaak wordt gesproken over 'de concept-contextbenadering'.⁹ Dat is enigszins misleidend want bij elk curriculum wordt *de* concept-contextbenadering op verschillende manieren uitgewerkt. Bij de bètavakken houdt de concept-contextbenadering in dat er meer aandacht voor contexten komt om samenhangende begripsvorming bij leerlingen te vergemakkelijken. Bij maatschappijwetenschappen betekent de concept-contextbenadering juist dat er minder nadruk op thematische contexten komt te liggen en dat er meer aandacht voor concepten komt. In verschillende landen wordt die concept-contextbenadering bij maatschappijvakken echter ook niet op precies dezelfde manier vormgegeven. Nieuw-Zeeland

Leerlingen moeten een rijkere voorstelling van het concept macht hebben dan alleen feitelijke kennis over formele machtsmiddelen van het parlement.
Foto: Parlementsgebouw in Wellington, Nieuw-Zeeland (bron: Wikimedia Commons)

is wat dat betreft een interessant land om naar te kijken. Dat land heeft een langere traditie met wat zij *concept based education* noemen, ook bij de maatschappijvakken.¹⁰ Bovendien is er het nodige over gepubliceerd.¹¹ Doordat het curriculum voor *social sciences* daar anders is opgebouwd dan bij ons, is die concept-contextbenadering anders dan de concept-contextbenadering zoals die zich nu bij het schoolvak maatschappijwetenschappen in Nederland ontwikkelt.

ERVARINGEN IN NIEUW-ZEELAND

Andrea Milligan en Bronwyn Wood van de Victoria University in Wellington beschrijven een strategie om lessen te ontwerpen die tot *conceptual understanding* (conceptueel inzicht) leiden.¹² Als leerlingen over relaties tussen concepten nadenken, verwerven ze dieper begrip van de concepten. De eerste stap in het ontwerpproces is om in de leerstof de belangrijkste concepten te identificeren. De tweede stap is om conceptuele inzichten te formuleren waarop het leren en onderwijzen kan worden gericht. Het gaat hierbij om generalisaties van relaties tussen concepten. Een voorbeeld: 'In een strijd om de macht kan groepsvorming op basis van een bepaalde identiteit worden ingezet als strategie om aanhang te mobiliseren'. Hierin wordt een verband gelegd tussen drie kernconcepten uit het nieuwe maatschappijwetenschappenprogramma (macht, groepsvorming, identiteit). Milligan en Wood benadrukken dat die conceptuele inzichten waardegeladen oordelen zijn. Bovendien is er niet één juiste definitie van een bepaald concept in de sociale wetenschappen, maar is er over die definities een continu debat. Omdat de leerlingen wel een landelijk examen moeten doen, is er waarschijnlijk niet aan te ontkomen om leerlingen voor dat examen wel één bepaalde definitie van een concept te laten leren. Milligan en Wood concluderen dat docenten in Nieuw-Zeeland zelden bereiken dat hun leerlingen generalisaties van relaties tussen concepten kunnen formuleren. Vaak worden concepten als *feiten* onderwezen. Zij vermoeden dat dit komt door een onduidelijke definiëring in het examenprogramma van wat concepten en conceptuele inzichten zijn en door onvoldoende nadruk op het belang van concepten. Dit zijn belangrijke lessen voor ons. ♦

Arthur Pormes is vakdidacticus maatschappijwetenschappen en maatschappijleer bij ICLON/Universiteit Leiden en docent bij RSG Brokdele te Breukelen.

Noten

1. SLO Stichting Leerplan Ontwikkeling, *Het vak maatschappijwetenschappen; voorstel examenprogramma*, SLO, Enschede, 2007.
2. Milligan, A. & B. Wood, 'Conceptual understandings as transition points: Making sense of a complex social world', in: *Journal of Curriculum Studies*, 42 (2010) 4, pp. 487-501.
3. Bauman, Z., *Liquid modern challenges to education*, Padova University Press, Padova, 2011.
4. Anderson, L. W. & D.R. Krathwohl (Eds.), *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*, Addison-Wesley Longman, New York, NY, 2001, p.70.
Zie ook: Bransford, J. D., A.L. Brown, A. L. & R.R. Cocking (Eds.), *How people learn: Brain, mind, experience, and school* (Exp. Ed.), National Academies Press, Washington, DC, 2000, p.42, "The fact that experts' knowledge is organized around important ideas or concepts suggests that curricula should also be organized in ways that lead to conceptual understanding", <http://www.colorado.edu/MCDB/LearningBiology/readings/How-people-learn.pdf>.
5. Vosniadou (Eds.), *International Handbook of Conceptual change*, Routledge, New York, 2013.
6. Hollis, M., *The philosophy of social science; an introduction*, University Press Cambridge, Cambridge, 2002.
7. Barsalou, L.W., 'Frames, concepts, and conceptual fields', in: E. Kittay & A. Lehrer (Eds.), *Frames, fields, and contrasts: New essays in semantic and lexical organization*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ, 1992, pp. 21-74.
8. Voor andere voorbeelden uit Geschiedenis didactiek, zie: Haenen, J., & H. Schrijnemakers, 'Suffrage, feudal, democracy, treaty... history's building blocks: Learning to teach historical concepts' in: *Teaching History*, 2000, 98, pp. 22-29, <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/30941>.
9. SLO Stichting Leerplan Ontwikkeling, 2007, p.19 (zie eindnoot 1); SLO Stichting Leerplan Ontwikkeling, *Maatschappijwetenschappen; Vernieuwd Examenprogramma*, SLO, Enschede, 2009, p.77 e.v.
10. Zie bijvoorbeeld: http://ssol.tki.org.nz/Social-studies-Years-1-10/Teaching-and-learning/effective_teaching_in_social_studies/building_conceptual_understandings/building_conceptual_understandings.
11. Een recent overzicht biedt het *New Zealand Journal of Educational Studies*, in een themanummer uit 2013.
12. Zie noot 2.

RECENSIES

GEZONDE GLOBALISERING

In zijn boek *De globaliseringsparadox* illustreert Dani Rodrik dat economische globalisering, politieke globalisering en de natiestaat niet met elkaar zijn te verzoenen; hooguit twee ervan.

Democratie valt alleen te verenigen met nationale soevereiniteit als globalisering wordt ingeperkt, is de stelling van Dani Rodrik. Bij behoud van globalisering en de natiestaat zal men democratie moeten laten varen en als democratie en globalisering belangrijk worden gevonden, kan de natiestaat worden opgedoekt en voor een meer internationaal bestuur worden ingeruild. Rodrik laat aan de hand van de geschiedenis van globalisering vanaf de zeventiende eeuw zien waarom maximale globalisering een utopie is. In het eerste tijdperk tot aan 1914 was globalisering een succes zolang het economische en monetaire beleid van nationale politieke druk werd afgeschermd. Toen echter de politieke rechten werden verruimd, de arbeidersklasse zich ging organiseren en de massapolitiek de norm werd, gingen nationale economische doelstellingen met externe regels en beperkingen concurreren. De nationale belangen zegevierden. In 1944 werd een nieuw monetair stelsel ontwikkeld voor de wereld waarin democratische landen ruimte kregen voor een onafhankelijk monetair en fiscaal beleid. In de zeventiger jaren liep dit op de klippen door het onvermogen om greep op de opkomende invloed van kapitaalstromen te krijgen. Via een politieke unie tussen staten is dan nog economische integratie met democratie te combineren. De Europese Unie kwam in de problemen toen de financiële crisis uitbrak op het moment dat het Europese politieke proces nog niet was uitgekristalliseerd. Een oplossing ziet Rodrik in wat hij 'gezonde globalisering' noemt: een verzameling van diverse naties waarvan de interactie is gereguleerd door een dunne laag eenvoudige, transparante en nuchtere verkeersregels. Dat leidt niet tot een 'platte' wereld, een economie zonder grenzen, maar creëert een gezonde houdbare wereld-economie, waarin democratieën hun eigen toekomst kunnen bepalen. *LM*

Dani Rodrik, *DE GLOBALISERINGSPARADOX. WAAROM MONDIALE VRIJHANDEL, DE NATIESTAAT EN DEMOCRATIE NIET SAMENGAAN*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2015, 376 bladzijden

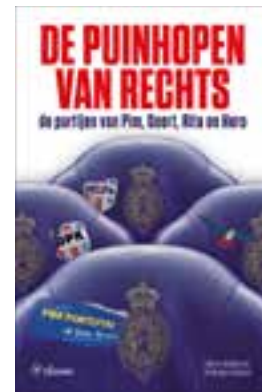

PALESTIJNSE FAMILIEGESCHIEDENIS

Een aangrijpend en meeslepend verhaal over de tragische geschiedenis van een Palestijnse familie.

Het verhaal begint in 1947. In dat jaar start het wegvagen van Palestina. Een jaar later in 1948 wordt door de joodse immigranten uit Europa de staat Israël uitgeroepen. In Beit Daras, een dorpje in voormalig Palestina, wordt de familie van de tiener Nazmiyah samen met de rest van het dorp op gruwelijke wijze naar Gaza verdreven. In Gaza heerst een uitzichtloze situatie, met tekorten aan voeding, scholing en zorg. Er vinden aanslagen plaats, er vallen doden en de mensen leven constant in onzekerheid. Toch wordt er ook in deze troosteloze omgeving gefeest, geroddeld, bloeit de liefde op en worden huwelijken gesloten. In het boek wordt het verhaal van vier generaties van een familie verteld. Chaled, de kleinzoon van Nazmiyah heeft al voor zijn geboorte een belangrijke plek in de familie. Het is een mythisch personage dat contact met geesten kan maken. Enkele familieleden vluchten naar het buitenland waar ze met discriminatie te maken krijgen. Zo ook Noer, de kleindochter van de broer van Nazmiyah. Ze groeit op bij haar opa in Amerika, maar na diens overlijden gaat het slechter met haar. Noer gaat van weeshuis naar weeshuis en wordt steeds meer depressief. Wanneer zij later voor haar werk naar Palestina gaat om een jongen genaamd Chaled te behandelen, die aan het locked-in syndroom lijdt, komt ze erachter waar ze werkelijk thuis hoort. Ze is herenigd met haar familie en vindt rust. Ondertussen blijven de aanvallen op Gaza verder gaan. Abulhawa geeft het Palestijnse volk een eigen stem, een eigen beleving en emoties. Ze sluit het verhaal af met: 'Ik zou die Palestijnse strijders graag een saluut willen brengen. Ze zijn bereid gebleken zich daar te wagen waar de dood nagenoeg gegarandeerd was, voor niets minder dan het verwerven van vrijheid. Hun moed was legendarisch'. *FV*

Susan Abulhawa, *HET BLAUW TUSSEN HEMEL EN ZEE*, De Geus, Breda, 2015, 215 bladzijden

POLITIEKE LESSEN

Evenveel aandacht voor het wel en wee van de na 2002 opgerichte partijen rechts van de VVD: (eens) grote partijen (LPF en PVV) én kleine partijen die nooit een zetel hebben gehaald.

Elk van de tien hoofdstukken van *De puinhopen van rechts* bestaat uit een les voor eventuele liefhebbers van het oprichten van een eigen partij. De eerste les is dat het gemakkelijker is om je als anoniem parlamentslid af te scheiden en een eigen partij op te zetten dan helemaal uit het niets te beginnen. De tweede les is dat je je het best kort voor de verkiezingen met een eigen partij kunt profileren. Rita Verdonk, de populaire minister met een ongeëvenaard aantal voorkeurstemmen, had de pech dat er pas verkiezingen kwamen toen men haar al weer was vergeten. Diverse hoofdstukken maken duidelijk dat het een hele klus is om als zelf benoemd leider de touwtjes in handen te houden. Te kritische mensen op de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer kunnen de positie van die leider ondergraven. Bij Geert Wilders is absolute loyaliteit dan ook het voornaamste criterium voor een kiesbare plaats, al blijkt hij die nogal eens verkeerd in te schatten. Het boek is geschreven door mensen die goed thuis zijn in de besproken partijen en partijtjes. De vele anekdoten die zij uit de binnenkamers van deze partijen weten op te dissen, maken het boek interessant. Voor leraren die al lang vergeten zijn wie Rita en Hero ook al weer waren, zal dit heldere, goed leesbare overzicht een welkome geheugensteun bieden. Voor leraren die gesteld zijn op wat meer diepgravende analyses is dit boek minder geschikt. Zo krijgen de 'linkse' programmaonderdelen van de PVV weinig aandacht, terwijl het wel en wee van de ouderenpartijen onbesproken blijft. Mogelijk zijn die niet rechts genoeg. *WB*

Chris Aalberts en Dirk-Jan Keijser, *DE PUINHOPEN VAN RECHTS, DE PARTIJEN VAN PIM, GEERT, RITA EN HERO*, Uigeverij Eburon, Delft, 2015, 220 bladzijden

VENSTER OP NEDERLAND

Wat zegt de rouw na het overlijden van volkszanger André Hazes over de Nederlandse cultuur?

In *Het fenomeen Hazes. Een venster op Nederland* is de ondertitel bepalend voor de inhoud van het boek. Stengs probeert op basis van rituelen rondom de Hazes- (herdenkingscultuur) te kijken naar onze samenleving en ontwikkelingen die hierin zijn te zien. Het 'dramatische leven' van André Hazes wordt onder de loep genomen. Het verband tussen bijvoorbeeld de ellende uit zijn jeugd en de snik in zijn stem, die zo kenmerkend voor het levenslied is, is daar een voorbeeld van. Opvallend is de ontwikkeling van muziek van het volk, waar bepaalde klassen niet naar een meer volkse cultuur luisterden, naar muziek voor alle klassen, dat meer kan worden gezien als 'des volks', een autochtone cultuur. Mooi vraag voor in de les: wat zegt dit over onze samenleving? Ook wordt er gekeken naar culturele verschijnselen, zoals de manier van rouwen rond de dood van Hazes. De rouwrituelen worden uitvoerig besproken. Een voorbeeld hiervan is het moment dat een aantal goede vrienden André in Chinese karakters op hun arm lieten tatoeëren, omdat ze - zo gaat het verhaal - anders voor homoseksueel zouden kunnen worden aangezien. Wat zegt dit over opvattingen over homoseksualiteit in onze samenleving? Kortom een prima bruikbaar boek om het met de klas over symbolen en rituelen in relatie tot onze samenleving te hebben. Zo past het perfect bij het thema Pluriforme samenleving. *DvdH*

Irene Stengs, HET FENOMEEN HAZES, EEN VENSTER OP NEDERLAND, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2015, 96 bladzijden

GEWELD(IG)!

Over de oorsprong van geweld zijn talloze boeken geschreven. Niettemin is het originele *Echte mannen vechten* een lezenswaardige aanwinst.

Voor brave docenten blijft geweld iets ongrijpbaars. Je verlaagt je niet tot geweld, is het credo. De titel van het boek van Jonathan Gottschall roept direct een vraag op: zijn docenten maatschappijleer dan geen echte mannen? Gottschall is docent Engels aan een kleine universiteit. Als hij eind dertig is zit in zijn academische carrière in het slob. Hij kijkt naar buiten en ziet getrainde vechters een gebouw binnenlopen: *Mark Sharder's Academy of Mixed Martial Arts*. Deze mannen worden voorbereid op kooivechten. Gottschall besluit zelf kooivechter te worden om er zo achter te komen waarom mannen met grote regelmaat de confrontatie zoeken. Fysiek lijkt hij op dat moment allerm minst op een kooivechter. Mentaal evenmin. Een gevecht begint met het ogenduel. Wie wint, staat op voorsprong. Dat ervaart Gottschall in de praktijk. Hij legt vervolgens een verband met allerlei onderzoeken waarom vrouwen wel naar elkaar kunnen staren, maar dat mannen dit beter niet kunnen doen (tenzij je wilt knokken). Vermakelijk zijn de *culture clashes*. 'Op straat kan een vechter een doodgroeie vent zijn, maar als hij aan een gevecht begint, dan moet hij dat lekker vinden', zegt Gottschall's trainer op een gegeven ogenblik. Een vechter wil bloed zien. De wetenschapper heeft er geen weerwoord op. Uiteindelijk traint hij jarenlang, incasseert het nodige, maar neemt aan slechts één daadwerkelijk gevecht deel... en verliest. Gottschall beperkt zich niet tot de anatomie van de kooivechter. Hij neemt de lezer mee naar historische duels tussen hoge heren, bijzonder gewelddadige sporten, de rituelen rondom gevechten en maakt regelmatig uitstapjes naar het dierenrijk. *Echte mannen vechten* is amusant én informatief. Echte mannen zullen het boek met plezier lezen. *IP*

Jonathan Gottschall, ECHE MANNEN VECHTEN, Maven Publishing, Amsterdam, 2015, 336 bladzijden

GRIEKSE TOESTANDEN

De kranten stonden de afgelopen maanden vol met berichten over Griekenland. Journalist Bruno Tersago plaatst de gebeurtenissen in perspectief.

Op het moment dat deze recensie wordt geschreven staat Griekenland voor de zoveelste allerlaatste deadline in korte tijd. Misschien ligt het land, als u dit leest, uit de euro of valt komend weekend de 'definitieve' beslissing. De Vlaamse correspondent Bruno Tersago woont en werkt sinds 2000 in Griekenland. Tersago schrijft dat er destijds een gebrek aan pinautomaten was en mensen met massa's drachmes op zak rondliepen. Geld lenen was geen optie. Aan de hand van persoonlijke ervaringen vertelt de Belg hoe het land veranderde. Ambtenaren hadden contracten voor het leven en gingen in het eurotijdperk zorgeloos te hoge leningen aan. Hoe relatief de baanzekerheid was, zou pas veel later blijken op het moment dat functies alsnog verdwenen als onderdeel van het zoveelste bezuinigingspakket. Tersago verhaalt over doorsnee burgers die alle veranderingen ondergingen, over corruptie op zeer kleine en grote schaal en over steenrijke Grieken die door hun connecties zowel de media controleerden als het meeste van allerlei belastingvoordelen profiteerden. 'De pooiers van Griekenland', worden deze oligarchen ook wel genoemd. Zij hebben het nog altijd goed, terwijl menig Griek nu op zoek gaat naar alternatieve bronnen van inkomsten of zelfmoord pleegt. Bekende verhalen? Voor de trouwe krantenlezer misschien wel, maar door de opzet van zijn boek geeft Tersago een vrij compleet beeld van het hedendaagse Griekenland, het land waar we uiteindelijk zo weinig over weten. Tersago merkt op dat Griekenland al jaren als een soort van laboratorium dient, een geluid dat je wel vaker uit Griekenland hoort. Het valt aan leerlingen ook haast niet uit te leggen hoe je aan deze enorme schulden komt en hoe je ze weer verliest. De komende jaren blijft *Groeten uit Griekenland* nog zeker actueel. *IP*

Bruno Tersago, GROETEN UIT GRIEKENLAND, Uitgeverij EPO, Antwerpen, 2015, 239 bladzijden

KAMERDEBAT OVER BURGERSCHAP

In juni debatteerde de Onderwijscommissie van de Tweede Kamer over de versterking van burgerschapsvorming in het onderwijs. Een aantal Kamerleden - met name Michel Rog (CDA) en Jasper van Dijk (SP) - ging in op de vrijblijvendheid die in het mbo heerst als het om burgerschapsvorming gaat. Rog diende een motie in waarin de regering wordt verzocht in overleg te treden met het onderwijsveld, waaronder de NVLM, en te onderzoeken of:

- aan docenten die het vak burgerschapsvorming geven bevoegdheidseisen dienen te worden gesteld en
- het vak burgerschapsvorming een minder vrijblijvend karakter kan krijgen.

De motie werd aangenomen. Het NVLM-bestuur hoopt vanzelfsprekend dat dit tot de noodzakelijke veranderingen in het mbo leidt en houdt deze motie graag onder de aandacht van de Kamerleden en de bewindslieden.

DOCENTENDAG 2016

De eerstvolgende Docentendag maatschappijleer is op vrijdag 29 januari 2016. Het NVLM-bestuur is op zoek naar docenten die daar een workshop willen geven over hun lessen, werkvormen of lesmateriaal. Hebt u iets ontwikkeld dat u op de Docentendag met uw collega's wilt delen? Stuur dan een mail met daarin uw workshopvoorstel (100-150 woorden) naar Aukje Schrijver: aukjeschrijver@nvlm.nl. U kunt zich tot 1 oktober aanmelden. Het bestuur stelt daarna - in overleg met ProDemos - het workshop-aanbod samen. Daarbij is het uitgangspunt dat er voor verschillende schooltypen en over verschillende domeinen workshops worden aangeboden. Workshops die dichtbij de lespraktijk staan hebben de voorkeur. Daarnaast wordt gekeken naar de waardering voor workshops in voorgaande jaren en wordt gestreefd naar variatie ten opzichte van vorige Docentendagen. In principe worden workshops niet gegeven door uitgevers of auteurs van lesmethoden.

LAATSTE KEER

Dit is mijn laatste bijdrage namens de NVLM in dit blad. Ik start op 1 september met een nieuwe baan bij SLO, aanleiding om te stoppen met het bestuurslidmaatschap van de NVLM. Vanaf het komende nummer wordt u door een ander bestuurslid bijgepraat over de actuele maatschappijleerontwikkelingen. Ik ben er zeker van dat mijn betrokkenheid bij het vak ook in mijn nieuwe hoedanigheid niet zal afnemen. Dus ik kom u vast nog regelmatig tegen in maatschappijleerland. Tot ziens!

Coen Gelinck

www.nvlm.nl

PROOI & PROVIAND

Je hebt jagers en verzamelaars. Ik ben een jager. Vrijwel elke dag van het jaar ben ik instinctief op jacht naar het beste, mooiste, origineelste en meest uitdagende. Een verse prooi waarvan je weet: dit gaat morgen smullen worden. Niet alleen voor jou, maar vooral voor je gasten. Dat je disgenoten denken 'dis genieten'. En dat elke gast die de maaltijd kent toch verrast is door nieuwe ingrediënten of een andere bereiding. Er zijn goede boeken op de markt met de juiste ingrediënten en aanwijzingen voor de bereiding, maar elke gastronom voegt er graag zelf iets aan toe of geeft er een eigen draai aan. Dat is de dagelijkse jacht. Op dat heldere artikel, het prachtige fragment of de aansprekende voorbeelden als toegevoegde waarde in het vijftig minuten durende maal. Het immer actieve instinct waardoor je altijd bezig bent met het menu van morgen. Zeker als je weet dat de te serveren dagschotel wel wat pit kan gebruiken. Het moet immers naar meer smaken. Soms ben ik teleurgesteld over de vangst voor de dag van morgen. Tijdens de zomervakantie kwam ik erachter dat dit in veel gevallen eigenlijk onnodig was. De teleurstelling, maar ook de dagelijkse jacht. Ik ben namelijk tevens een verzamelaar. Als ik bij de jacht iets waardevols vind dat niet bruikbaar is voor morgen, gaat het in de proviandkast. Dat geldt eveneens voor al het andere moois dat zich zomaar aandient. Zodra het aansluit bij iets dat ik recent heb voorgeschoteld of als het past bij iets dat binnenkort op het menu staat, maken mijn gasten er meestal wel kennis mee. In veel andere gevallen komt het er niet meer van. Zonde van al die smaakmakers op de plank. In 2015-2016 wordt het conserveren en consumeren. Ik wens u een mooi jachtseizoen en veel culinair genot!

Hans Tenissen

... AAN HET WOORD

MAARTEN JONG STELT ZICH VOOR...

Waan jezelf in een rivier. Je denkt even te waden en heerlijk te dobberen. De rivier stroomt echter steeds en je wordt kopje onder getrokken. Voordat je dit goed en wel beseft, komen de rotsen. Je doet angstvallig je best ze te ontwijken en leert zwemmen om boven water te blijven. Om te overleven.

Zo voelt een leerling op de middelbare school zich, elke dag, en zo voel ik mij ook weleens, net

als ieder ander in de grotemensenmaatschappij. Welkom!

Als docent Maatschappijleer in het vmbo probeer ik mijn leerlingen elke dag bewust te maken. Ik wil jonge mensen graag leren om zich bewust te worden van hun verantwoordelijkheden, maar ook van hun kansen binnen deze samenleving. Er zitten kwetsbare jongeren tussen, maar dom of gek zijn ze absoluut niet. Ik wil ze dan ook vooral leren om oog te hebben voor zichzelf en de ander - voor zijn talent en haar passies, maar ook voor zijn frustraties en haar onzekerheden.

COACH

Deze ontplooiing en ontwikkeling wil ik graag in een coachende rol op mij nemen. Mensen willen worden gezien en gehoord. Voor de leerling is dit niet anders want leerlingen zijn net mensen. Zij zijn volwaardige individuen binnen een gemeenschap, met alle ideeën en ook frustraties die daar bij horen. Zij hebben dus een coach nodig, die weet welke benadering kan worden gehanteerd om tot een vertrouwd en veilig ontwikkelingsklimaat te komen. We zeggen niet: 'Ga nu zitten!', 'Waarom?', 'Omdat ik het zeg, daarom!'. We bereiken veel meer met aandacht en begrip. Dit is veel vruchtbaarder dan het gestuntel van de stof-fige alwetende professor met roos op zijn schouders. Zelf zijn we immers ook allemaal 16 jaar en onzeker geweest.

RICHTINGWIJZER

Zou het daarom niet beter zijn om eerst de leerling het gevoel te geven dat hij of zij wordt gezien en er echt mag zijn, voordat we tot 'de orde van de dag' overgaan, voordat we domweg opdrachtjes gaan maken of begrippen uit het hoofd gaan leren? Want wanneer we lezen over zaken als slagingspercentages en beoordelingen van de Onderwijsinspectie, kun je haast niet anders dan beseffen dat de docent anno 2015 zoveel mogelijk een zeer efficiënte machine moet zijn; een robot aan de lopende band in de fabriek, steeds weer bezig om een zo hoog mogelijk productieniveau te behalen. Dan wordt het rendement behaald, maar is dit wel echt winst?

Probeer daarom iets meer coach te zijn. Durf zelf in de rivier te waden. Durf dit, terwijl jij weet dat jij met jouw bagage veilig verder kunt zwemmen wanneer jij dat wilt, op jouw voorwaarden. Neem daarna je leerlingen bij de hand en laat ze zwemmen. Wees de hand die ze een richting wijst, vrij om fouten te maken en hier van te leren. Wees zwemmer, reddingsboei en coach tegelijk.

Daan van der Hoek

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Wolter
Blankert

Vera
Boonman

Douwe van
Domselaar

Janet
Duursma

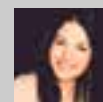
Coen
Gelinck

Daan van
der Hoek

Lieke
Meijs

Dilek
Semur

Margret
Veerman

Floortje
Vissers

Anique
ter Welle

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO Lizzy Kalisvaart

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnementen. Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

Studiedag Burgerschap op het (v)mbo

Bent u docent op het vmbo of mbo en op zoek naar een concrete invulling van het thema burgerschap? Kom dan naar de studiedag Burgerschap op het (v)mbo. We gaan aan de slag met concrete werkvormen en didactische tips van diverse educatieve organisaties, docenten en experts. De volgende thema's komen aan bod.

Antisemitisme en moslimdiscriminatie op school

Wat zien docenten en waar halen jongeren hun denkbepelden vandaan? Presentatie van recente onderzoeksresultaten.

Lesgeven over de werking van sociaalpsychologische processen

Wat is de impact van vooroordelen en hoe houd je rekening met de referentiekaders van de ander?

Rechtsstaat

Hoe kun je leerlingen en studenten laten ervaren wat de waarden van een rechtsstaat zijn?

Migratie

Hoe kun je bij leerlingen bewustwording creëren over wat medemensen meemaken? Hoe maak je leerlingen bewust van motieven van migratie?

Het programma bestaat uit verschillende workshops waarin u aan de slag gaat met lesmateriaal van de Anne Frank Stichting, ProDemos, Critical Mass, Codename Future en het Openluchtmuseum Arnhem.

Aan het eind van de dag ontvangt u een pakket met lesmateriaal en kunt u gratis het Anne Frank Huis bezoeken.

Wanneer: vrijdag 9 oktober 2015
Waar: Amsterdam
Duur: 10.00 tot 16.00 uur
Kosten: € 37,50 p.p. incl. lunch en optioneel bezoek Anne Frank Huis

De studiedag wordt georganiseerd door de Anne Frank Stichting, in samenwerking met ProDemos.

anne frank stichting

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

U kunt zich aanmelden via: www.annefrank.org/studiedagburgerschap